

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1953

ΕΚΔΟΣΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1953

ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΠΟΙΗΣΗ

— ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ —

Χρή λέγειν τὰ καίρια
Αισχύλος

Ὁ Συμβολισμός, πνευματικό κίνημα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα καὶ τὰ εὐρύτερα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἔχει τὴν προϊστορία του, ἔχει καὶ τὴν ἐπίδρασή του σὲ παράπλευρες λογοτεχνικές ἐκδηλώσεις. Τὴν προϊστορία αὐτὴ τὴ σημειώνει ὁ κ. Τίμος Μαλάνος στὸ μελέτημα ποὺ προηγεῖται. Τὰ γενικά ποιητικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Συμβολισμοῦ καὶ τὰ νεώτερα τὰ ἐξετάζει ὁ κ. Δ. Νικολαρεῖτης στὸ δοκίμιό ποὺ ἀκολουθεῖ. Η "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ",

Ἡ θεωρία τῆς καθαρῆς ποίησης, ποὺ ἀπασχόλησε τὴ δημόσια προσοχὴ γιὰ μεγάλο διάστημα, πᾶνε τώρα κάπου τριάντα χρόνια,— ὅταν ξαφνικὰ στὴ Γαλλία τὰ προβλήματα τῆς ποιητικῆς τέχνης ἔδοσαν τροφή ἀκόμη καὶ σὲ δημοσιογραφικές συζητήσεις,— δὲν ἐπλούτισε τὴν κοινὴ γνώμη μὲ κανένα ἔγκυρο ὄρισμό τῆς ποιητικῆς ἀξίας. Τῆς ἐχάρισε ὅμως κάποια κριτήρια εὐκολομεταχειρίσιμα καὶ τὴν ἐπροίκισε μὲ μιὰν αἴσθησι τῆς ποιητικῆς ὀμορφιάς ποὺ ἀπέρριπτε μέσα σ' ἓνα ποίημα, σὰν ἀντιποιητικά κι' ἐξώκυκλα, ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ οἱ θεωρητικοὶ τῆς καθαρῆς ποίησης εἶχαν καταγράψει στὸν κατάλογο τῶν ποιητικῶν παρασίτων.

Οἱ ἰδέες, οἱ φιλοσοφικές δοξασίες, τὰ ἀποφθέγματα καὶ τὰ γνωμικά ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο οἱ περιγραφές, οἱ εἰκόνες, τὸ ζωγράφισμα τῶν φυσικῶν φαινομένων κι' αὐτὰ ἀκόμα τὰ πολὺ ἀνθρώπινα αἰσθήματα, ποὺ ἦταν ἄλλοτε τὸ μάννα τῶν ποιητῶν, δὲν κάνουν τὴν ποίηση,— δογματίσαν οἱ αἰσθητικοί. Ἡ ποίηση βρίσκεται ἔξω καὶ πέρα ἀπ' αὐτά. Ἡ ποίηση μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ χωρὶς αὐτά. Ὅ,τι ἔχει ἄμεση ἀπήχησι στὴν καρδιά ἢ στὴ σκέψη κι' ὅ,τι βάζει σὲ κίνηση τὴν δραματικὴ φαντασία δὲν κάνουν ἄλλο παρά νὰ δένουν τὰ φτερά τῆς ποίησης καὶ νὰ φέρνουν προσκόμματα στὸ πέρασμα τῆς ποιητικῆς πνοῆς. Ἀπὸ τὰ θεωρητικά τοῦτα ἀξιώματα τὸ κοινὸ πήδησε ἀμέσως στὰ πρακτικὰ συμπεράσματα. Ἀφοῦ, συλλογίστηκε, τὸ καίριο περιεχόμενο τοῦ ἔμμετρου λόγου εἶναι κάτι τὸ ἀστάθμητο καὶ τὸ δυναμικό,— μιὰ ἐνέργεια, ἓνα ρεῦμα, μιὰ ἐντύπωση γοητείας ἐρχόμενη ἀπὸ ἀνεξαρκρίβωτη πηγὴ,— κι' ἀφοῦ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἓνα εἶδος ψυχοβολίας, κάτι ποὺ ξεπερνᾷ τὸ μέσον τῆς γλώσσας,

μιὰ μετάδοσι καταστάσεων ἀπὸ πόλο σὲ πόλο, ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη, τότε γιατί νὰ μὴν παραδεχθοῦμε πὼς ἡ ἀξία τοῦ κάθε ποιήματος πρέπει νὰ μετρεῖται κατὰ λόγο ἀντίστροφο πρὸς τὴν ποσότητα τῆς στιχουργημένης ὕλης; Γιατί νὰ μὴν ποῦμε πὼς ἡ ποίηση ἢ λιτὴ, ἢ ἀνάρις, ἢ ἄσαρκη εἶναι ὑψηλότερη κι' ἐνεργεῖ πῶς ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τὴν ποίηση τὴ δεμένη μὲ τὰ ἐνσώματα, ἀπὸ τὴν ποίηση ποὺ σκορπιέται σὲ δυσεύρετα μόρια μέσα στὰ πετρώματα τῆς ρητορείας καὶ τῶν συλλογιστικῶν εἰρμῶν καὶ χάνεται μέσα στὶς διεξοδικές περιγραφές τῶν ἀντικειμένων καὶ στὰ κύματα τῆς ἀκρατῆς αἰσθηματολογίας; Μοναχικοὶ στίχοι ἀπλούστατοι ξυπνοῦν κάποτε μέσα μας ἀντίλαλους ποὺ δὲν τοὺς πέτυχαν ποτὲ οὔτε οἱ πῶς πολὺπλοκοὶ ποιητικοὶ ὀργανισμοί. Τὰ παραδείγματα, ἀπὸ κάθε λογοτεχνία, ἦταν περισσότερα κι' ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα πειστικά:

Et les fruits passeront la promesse des fleurs
(Malherbe)

Τὰ Σεραφεῖμ ἐγνώρισαν τὸ βάθος τῆς ἀγάπης
(Σολωμός)

Ὅταν λοιπὸν μὲ τόση ἐγκράτεια στὸ μεταχείρισμα τῶν ποιητικῶν μέσων κατορθώνεται τὸ τέλειο, ἢ ἔκφρασι ἑνὸς ἀτόφιου λυρισμοῦ ποὺ δονεῖ κεντρικές χορδές τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι τάχα χαμένος κόπος νὰ χτίζονται θεόρατα ποιητικὰ μνημεῖα ποὺ ἔχουν τόση πρακτικὴ ἀξία ὅση καὶ οἱ φαραωνικές πυραμίδες; Τί τὴν ὠφελοῦν τὴν ποίηση τὸ σχέδιο, ἢ ἀρχιτεκτονικὴ, ἢ μυθοπλαστικὴ φαντασία, ἀφοῦ ἡ δράσι,— μίμησι τῆς ζωῆς,— δὲν εἶναι δουλιὰ τῆς καὶ δὲν ἔχει θέσι παρὰ στὴν τραγωδία ἢ στὸν πεζὸ λόγο; Ἡ αἰσθητικὴ ἔμοιαζε σὰν

νά είχε πεί στο κεφάλαιο του λυρισμού την τελευταία της λέξη. Ἀτράνταχτη λογική που οδηγούσε σ' ένα ἀκρωτήριο του στοχασμοῦ! Οἱ Ὀδύσσειες, οἱ Αἰνειάδες, οἱ Θεῖες Κωμωδίες φάνηκαν στο φῶς αὐτῆς τῆς λογικῆς ὑποπτες. Μονάρχης στο βασίλειο του ποιητικοῦ λόγου εἶχε ἀνακηρυχθεῖ τὸ μικρό, ὑποβλητικό λυρικό ποίημα. Αὐτὸ ἦταν τὸ θέλημα του Ἔντγκαρ Πόε Ὁ κόσμος πίστεψε πὼς εἶχε προβάλλει πρώτη φορά γυμνὸ τὸ σῶμα τῆς Ποίησης, θάμβος γιὰ τὴν παρουσία τότε καὶ γιὰ τὶς ἐπερχόμενες γενεές.

Πολλὰ χρόνια προτοῦ σημάνει γιὰ τοὺς πολλοὺς ἡ ὥρα τῆς καθαρῆς ποίησης, κατὰ τὰ τέλη του περασμένου αἰώνα, ὁ Μαλλαρμέ, μετὴν δευδέρκεια του ἐρημίτη καὶ τὴν προφητικὴ συνείδηση του προδρόμου, ἐνίωσε τὴν ἱστορικὴ μεταβολὴ καὶ τὴν ἔκρινε, με κάποιαν ἰσως ὑπερβολή, ἰσότιμη γιὰ τὰ γράμματα μετὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση: «Ἡ λογοτεχνία ἐδῶ περνᾶ ἀπὸ μιὰ κρίση ἐξαισία, βασική. Ὅποιος παραχωρεῖ σ' αὐτὸ τὸ λειτούργημα μιὰ θέση, ἢ τὴν πρώτη, ἀναγνωρίζει ἐκεῖ τὸ ἐπίκαιρο γεγονός: παρευρισκόμαστε, σάν φινάλε ἑνὸς αἰώνα, ὄχι, ὅπως ἐγίνε στὸν τελευταῖο, σὲ ἀναστατώσεις· ἀλλά, ἐξω ἀπὸ τὴ δημόσια πλατεία, σὲ κάποιο σάλεμα τοῦ πέπλου μέσα στο ναὸ με πτυχώσεις σημαντικὲς καὶ λίγο στο ξέσχημά του».¹

Τὸ δράμα τῆς θεᾶς στο βάθος τοῦ ναοῦ θὰ ἦταν, πραγματικά, ἡ τέλεια ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας, ἀν οἱ ἀποκαλύψεις στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης δὲν εἶχαν σχετικὴ ἀξία κι' ἀν οἱ ἰδέες δὲν ἦταν θνητὲς ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι ἢ τὰ περιβάλλοντα που τὶς ἔχουν γεννήσει. Ξέρουμε τώρα, τὸ μάθαμε τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου, ὅτι πῶς πολὺ κι' ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν κριτικῶν κι' ἀπὸ τὰ παραδείγματα τὰ σταχυολογημένα ἀπὸ εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς λογοτεχνίας, ἐκεῖνο που ἐγίνε ἢ αἰτία νὰ μορφωθεῖ τὸ ἰδανικό τῆς καθαρῆς ποίησης ἦταν ἕνα φαινόμενο προπάντων τοῦ καιροῦ μας· ἡ ἔμπρακτη προσήλωση δυὸ μεγάλων ποιητῶν τῆς Γαλλίας στὴν ἰδέα τοῦ ἀπαλλαγμένου ἀπὸ τ' ἀλλογενῆ στοιχείου του λυρισμοῦ. Κι' ἐπιβάλλεται τώρα ν' ἀναρωτηθεῖ κανεὶς τί ἀπομένει ὄρθιο, μετὰ τὴ δοκιμασία κιόλας τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὴν ἐφαρμοσμένη τούτη ποιητικὴ καὶ τί ἀπὸ τὴ θεωρία που θέλησε νὰ σταθεῖ ἐξω ἀπὸ τὸ χρόνο, ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τῶν ψυχικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς καλαισθησίας τὴν ἀλλαγὴ.

Ὁ Μαλλαρμέ, πρῶτος, εἶδε σάν εἶδος ἀνάρμοστο μέσα στὴν κατηγορία τοῦ ἔμμετρου λόγου (που εἶναι ἢ πρέπει νὰ γίνε, ὅσο καὶ ἡ μουσικὴ, καθαρὸς χρόνος, ἀδιάλειπτη διοχέτευση ψυχικῆς ροῆς) τὴν

παρουσία ἀμετάπλαστων καὶ ὤμων τῶν ἐξωτερικῶν φαινόμενων. Ὑστερα ἀπὸ πολλὲς μετουσιώσεις καὶ μονάχα ἀφοῦ μετατραπῆ τὸ ποσοτικὸ σὲ ποιοτικὸ, γίνε τὸ πράγμα ἐντύπωση καὶ ἢ ἐντύπωση, ἀνταύγεια ἢ σκιά,— ὕλη διαλυμένη μέσα στο πνεῦμα,— τότε μονάχα γίνετα δεκτὴ ἢ πραγματικότητά μέσα στὴν ποίηση τοῦ Μαλλαρμέ:

Ainsi le chœur des romances
A la lèvre vole-t-il
Exclus-en si tu commences
Le réel parce que vil

Le sens trop précis rature
Ta vague littérature

«Ἔτσι τῶν παθητικῶν τραγουδιῶν ὁ χορὸς—Πρὸς τὰ χεῖλη πετᾶ — Ἄφησε ἀπ' ἐξω ἀν ἀρχίσεις—Τὸ πραγματικὸν ὡς τιποτένιο — Τὸ πολὺ ὀρισμένο νόημα μουνζουρώνει — Τὴν ἀόριστη φιλολογία σου»¹. Τί ἄλλο θὰ κρατήσῃ, ἀλήθεια, ὁ ποιητὴς, ἀν ὄχι σκοπούς, θέματα μουσικά, ἀξία νὰ μεταφέρουν στὴ γλώσσα τὶς καταστάσεις ἀπ' ὅπου πηγάζει ἢ ποίηση. Τὰ μαγικά του κείμενα θὰ τὰ πλάσει με παρασιωπήσεις καὶ με ὑπαινιγμούς, με φράσεις ὅπου ἢ φλόγα τοῦ πάθους μόλις μαντεύεται, με στίχους καμωμένους ἐπίτηδες γιὰ νὰ ὑποβάλλουν κατὰ τὸν τρόπο τῆς μουσικῆς μονάχα τὸν τόνο, τὸ χρῶμα τῶν αἰσθημάτων· χωρὶς τίποτε τὸ ἄμεσο καὶ τὸ εὐθύ, χωρὶς καμμιάν αἰχμηρὴ ἀκριβολογία. Ὁ σκοπὸς του εἶναι ἕνας: νὰ μᾶς πᾶει σὲ μιὰ σφαῖρα τοῦ ἑαυτοῦ μας ὅπου τὰ ἐνστικτικὰ καὶ οἱ ἐνεργητικὲς παρορμήσεις δὲν μεταφέρουν τὸν σάλο τους, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει παρὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς συνείδησης καμωμένο θέαμα καὶ νόηση καθαρὴ, ἀργὸ κύλημα χρόνου. Ὁ λόγος ρέει ἐκεῖ σιμὰ στὴν πηγὴ του, δὲν ἔχει ἀκόμα ὀργανωθεῖ, δὲν ἔχει γίνε ρητορεία· ἢ ποίηση βρίσκει ἐκεῖ τὸ εὐνοϊκώτερο κλίμα τῆς, ἀγγίζει τὶς περιοχὲς που συνορεύουν με τ' ἀπωθημένα μέσα μας ἀπομεινάρια τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ με τοὺς κόσμους τοῦ ὄνειρου.

Εἶναι φανερὸ πὼς ὅ,τι σχετίζεται με τὴν αὐτοπρόσωπη συμμετοχὴ μας στο δράμα ἢ στο πανηγύρι τῆς ζωῆς, οἱ δυνατοὶ καῦμοι καὶ οἱ ὀλοκληρωμένες χαρές, τὰ ψυχικὰ κινήματα που δὲν τὰ τυλίγει καμμιά ἀσάφεια, μένουν ἀναγκαστικὰ ἐξω ἀπὸ τὸν νυμφῶνα τῆς μαλλαρμικῆς τέχνης. Ἡ ποίηση ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάποιο λήθαργο τῆς προσοχῆς γιὰ νὰ μᾶς ποτίσει με τὰ φίλτρα τῆς. Οἱ εἰκόνες που σκορπίζουν τοὺς καπνοὺς τῆς μνήμης καὶ δείχνουν γραμμὴν κι' ὀλόφωτη τὴ θεωρία

1. Βλ. *Divagations: Crise de Vers*.

1. Βλ. Stéphane Mallarmé, *Poésies: Toute l'âme résumée*.

τῶν πραγμάτων είναι κι' αὐτές ἀσυμβίβαστες με τούς κανόνες τῆς ὑπερευαίσθητης αὐτῆς τέχνης. Ἡ καθαρὴ ποίηση καλοῦσε τὴν καθαρὴν «ιδέα». Δὲν τῆς ταίριαζε ἄλλο ντύμα παρὰ μιὰ γλώσσα ἀλαφρωμένη ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ὑλικῶν μορφῶν, μιὰ γλώσσα ὅπου ἡ λέξη σβύνει τὸ πράγμα καὶ βάζει στὴ θέση του τὴν αὐτὴ οὐσία του, κάτι σὰν ἕνα κατάλοιπο αἴσθησης, σὰν ἕνα ρευστὸ πρόπλασμα πού μπορεῖ νὰ πάρει κάθε λογῆς σχῆμα.

Χρειάστηκε νὰ φανερωθεῖ μιὰ ἰδιοσυγκρασία ὅπως τοῦ Μαλλαρμέ, ἕνας ἄνθρωπος με μισοπαράλυτη τὴ ζωικὴ βούληση πού τὸν ἐπέεζαν ἄλιωτοι παγετῶνες αἰσθήματος, — καὶ πού ἡ στειρότητα τὸν ἀνάγκαζε νὰ ἐξασκεῖ σὲ μέγα βάθος τὴν εὐαισθησία του, — γιὰ νὰ κερδίσει ἡ ποίηση τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς προσαρμογῆς στὸ ἀνεκδήλωτο μέρος τῆς ἀνθρώπινης ψυχικότητας. Ὁ λυρικός τόνος, χάρη σ' ἐκείνον, ἀπόχτησε τὸ ἀγνὸ μέταλλο τῆς ἐσωτερικῆς φωνῆς. Ὁ ἄθλος του συγκινεῖ ἀκόμα καὶ σήμερα. Ὅμως ἡ αἰσθητικὴ του στὸ σύνολό της δὲν εἶταν βιώσιμη. Ἡ ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν ποιητικὴ γλώσσα τοῦ λογικοῦ σκελετοῦ της ἀπέειχε δυὸ βήματα ἀπὸ τὴν ἀταξία καὶ τὸ χάος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ κατάργηση τῶν καθιερωμένων στηριγμάτων (ὅπως εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ρητὰ συναισθήματα, ἡ μνεῖα τόπων καὶ περιστατικῶν, ἡ ἀποσαφηνισμένη ἀναφορά σὲ λεπτομέρειες καὶ σὲ ἐπεισόδια τοῦ περιβάλλοντος, ἡ θεώρηση καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ κόσμου) ἄφηνε τὸ ποίημα ξεθεμελιωμένο καὶ μετέωρο καὶ γεννοῦσε τὸν κίνδυνο τῆς ἀοριστίας καὶ τοῦ ἀφηρημένου. Στὰ χέρια πολλῶν συμβολιστῶν ἡ ποίηση ἐξαυλώθηκε, πραγματικά, σὲ βαθμὸ ἀπαράδεκτο. Ἄν ὁ Βαλερύ ξέφυγε αὐτὸν τὸν κίνδυνο εἶναι γιὰτὶ εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ σχολεῖο τῆς γεωμετρίας καὶ γιὰτὶ μέσα στὸ καμίνι τοῦ ποιητικοῦ ἐγκεφάλου του συντηροῦσε σχεδὸν ἀδιάπτωτα μιὰν ὀρισμένη θερμοκρασία — στὴ χημεία θὰ τὴ λέγαμε θερμοκρασία τήξης — πού συγχώνευε σ' ἕνα σῶμα τὸ σχεδιασμένο ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη νόηση διάγραμμα τοῦ ποιήματος με τὰ ὑλικά στοιχεῖα τῆς ἔμπνευσης. Καὶ πάλι σὲ κάποιες περιπτώσεις ἡ φλέβα τοῦ ἀφηρημένου στοχασμοῦ, παρ' ὅλα αὐτά, ξεχωρίζει, δημιουργώντας μέσα στὸ ἔργο του ρυτίδες πρόωρων γερατειῶν.

Ἡ ποιητικὴ τοῦ Μαλλαρμέ ἦταν λοιπὸν ἐπόμενο νὰ παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων. Μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἄρθουρο Ρεμπώ, κι' ὕστερα με τὸν Λωτρεαμόν, με τὸν Λαφόργκ, τὸν Ἀπολλιναίρ, τὸν Συπερβιέλ, προδρόμους καὶ δασκαλοὺς, ἡ γαλλικὴ ποίηση τράβηξε τὸ δρόμο τῆς ἐλεύθερης. «Οἱ διάδοχοί μας», ἔγραψε ὁ Βαλερύ, «ξανάνοιξαν ἐπάνω στὰ

συμβάντα τοῦ ὄντος τὰ μάτια πού ἐμεῖς εἶχαμε κλείσει γιὰ νὰ γίνουμε πιὸ ὅμοιοι με τὴν οὐσία του». Ἡ ζωὴ με τὶς ἀσυμμετρίας της καὶ με τὶς ἀντιθέσεις της, ἡ τραγικότητα τῶν αἰσθηματικῶν δεσμῶν καὶ ἡ πολύτροπη ἀνθρώπινη μοίρα, οἱ ἐκστάσεις καὶ οἱ καταπτώσεις, ἡ γύμνια τῶν ἐνστικτων καὶ ἡ πικρὴ συναίσθηση τῆς μοναξιάς, οἱ περιπέτειες τῶν μεγάλων πόλεων, ἡ πείρα τῶν ταξιδιῶν, ὅλα τούτα, κάτω ἀπὸ νέο φῶς, ἐννοεῖται, καὶ με ἄλλο αἶσθημα κοιταγμένα, ξαναβρῆκαν τὴ θέση τους μέσα στὴν ποίηση. Ὁ κόσμος με τούς ἤχους του καὶ με τὰ χρώματά του, ἡ ὕλη, σάρκα τῆς πλάσης, πού δίνει αἶγλη καὶ στὰ παραμικρότερα ἄψυχα πράγματα, ἔθελεξαν πάλι τὶς εὐαισθησίες τῶν ποιητῶν. Ὁ στίχος ἔγινε ἐλαστικώτερος γιὰ νὰ δεχθεῖ τὴν εἰσφορά τους.

* * *

Τὸ συμπέρασμα ὅλων τούτων εἶναι πὼς ἡ θεωρία τοῦ καθαροῦ λυρισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται στὴ σκέψη μας με τὴ γενικότητα πού θέλησαν νὰ τῆς δώσουν. Ἄς κρατήσουμε τὴν ἀνάμνηση τοῦ θαύματος, τῆς ἀσπίλης ἀγνότητας πού κατόρθωσαν νὰ δώσουν στὰ ποιητικὰ στοιχεῖα δυὸ κορυφαῖοι ποιητὲς κι' ἄς δοῦμε τί μπόρεσε ἀπὸ τὸ σύστημα νὰ ἐπιπλεύσει. Ἡ δογματικὴ διάκριση τῶν συστατικῶν τοῦ ποιητικοῦ λόγου σὲ γνήσια καὶ σὲ παρείσακτα καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ νεκροῦ βάρους σ' ἕνα ποίημα εἶναι δύσκολο νὰ γίνουν με ὀρισμένα κριτήρια. Ἡ ἐλπίδα, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, νὰ σταθεροποιηθεῖ ἡ ποιητικὴ παραγωγή σὲ ὀρισμένο ἐπίπεδο καὶ νὰ βρεθεῖ με κάποιο τρόπο ἡ θαυματουργικὴ μέθοδος πού θὰ ἐξασφάλιζε τὴν «παρασκευὴ τῆς ποίησης στὴν καθαρὴ τῆς ὑπόστασι» (Βαλερύ) ἤχει σήμερα σὰν οὐτοπία.

Ἄλλο εἶναι λοιπὸν τὸ ἀναπαλλοτριωτο χάρισμα, τὸ «κτῆμα ἐσαεῖ», πού μᾶς κληροδότησε ἡ θρησκεία τοῦ ἄδολου λυρισμοῦ. Οἱ νεώτεροι μπορεῖν' ἀντλοῦν ἐμπνεύσεις καὶ ἀπὸ τὸ πιὸ ταπεινὰ καὶ ν' ἀντικρύζουν κατὰ πρόσωπο τὴν ἀνθρώπινη ἀθλιότητα' μπορεῖ, ἐντείνοντας μιὰν ἀμειλικτὴ ὄραση, νὰ μᾶς γνωρίζουν ἀκόμα καὶ τὴ σκόνη καὶ τὴ σκουριά τῶν πραγμάτων πού μᾶς περικυκλώνουν' μπορεῖ νὰ πληγώνουν τὴν καλαισθησία μας με στίχους φαινομενικά κακότεχνους, ἀνακόλουθους, ἐλλειπτικούς, χωρὶς ἴχνος λικνιστικῆς μελωδίας, με στίχους μεστοὺς ἀπὸ στυγνὸ καὶ ἀπροκάλυπτο νόημα. Ἡ συναίσθηση ὅμως ποτὲ δὲν τοὺς ἀπολείπει πὼς ὁ ποιητὴς, κι' ὅταν ἀκόμα φαινομενικά ἐξιστορεῖ κι' ὅταν ἀκόμα φαινομενικά περιγράφει, πρέπει σὲ τελευταία ἀνάλυση νὰ φανερώνει τὴν ἰδιότυπη οὐσία τοῦ ἐγῶ του. Τὸ κέντρο τῆς διασταύρω-

σης όλων τῶν νημάτων πρέπει νά μένει ἡ ἀτομική του συνείδηση, ὁ ἐσώτατος πυρήνας τοῦ ὑποκειμένου. Ἄσχετο ἂν τὸ ποίημα πάλ्लεται κάποτε ἀπὸ λαχτάρα γιὰ ἓνα ἐρωτικό ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς ἢ ταξιδεύει σὲ περασμένους καιροὺς κι' ἐγκολπώνεται στοιχεῖα — λεπτομέρειες τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, φυσικοὺς φραστικοὺς τρόπους, δραματικά ἢ μυθικά συστατικά — πού δὲν τὰ ἀνέχεται ὁ αὐθεντικός λυρικός τόνος, ὅπως τὸν ἐννοοῦσε ὁ Μαλλαρμέ. Ἀδιάφορο ἂν ἡ ποιητικὴ ψυχὴ δὲν ἀποτραβιέται, ἀκολουθώντας τὸ δρόμο πού ἔδειξε ὁ Βαλερύ, στὴν πῶς ψηλὴ κορυφὴ τῆς γιὰ νά ἐπισκοπήσει ἐκεῖθε τὰ γήϊνα, καθὼς καὶ τὸν ἴδιο τὸν κινούμενο καὶ ζωντανὸ ἑαυτὸ τῆς *sub specie aeternitatis*. Ἡ ποίηση, παρ' ὅλη τὴν ἀνωμαλία τῆς μορφῆς τῆς καὶ μὲ ὅλο τὸ ἀνοιγμα τοῦ κύκλου τῆς σὲ πλῆθος φαινόμενα, δὲν ἔχασε τὴν αὐστηρὴ ἐπίγνωση τοῦ προορισμοῦ τῆς. Μένει τὸ ἴδιο πιστὴ στὴν ὑποχρέωση, πού ὑπογράμμισαν οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ ἀκέραιου λυρισμοῦ, νά ἐκδηλώνει ὅτι πῶς ἀμοιαστο καὶ πῶς βαθιὰ προσωπικὸ ἔχει τὸ ἄτομο, — σὲ ὕφος, σὲ σκέψη, σὲ αἴσθημα. Δὲν ξεοδεύεται πιά, ὅπως ἄλλοτε, σὲ γυμνάσματα δεξιοτεχνίας. Δὲν φιλοδοξεῖ νά ἐκφράσει καταστάσεις δοκιμασμένες ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἰκανὸς νά συγκινήσουν μὲ τὴν αὐταπόδεικτη σημασία τους. Τὸ νόμισμα πού βάζει σὲ κυκλοφορία δὲν ἔχει γιὰ ἀντίκρουσμα τῆς ἀξίας του δημόσιους θησαυροὺς. Ἀποκαλυπτικὴ τῆς προσωπικότητας στὰ ἀμετάτρεπτα, στὰ πῶς αὐθεντικά τῆς στοιχεῖα, ἡ σύγχρονη ποίηση εἶναι προσωποπαγὴς καὶ στὰ ἐκφραζόμενα καὶ στὸν τρόπο πού τὰ ἐκφράζει.

Βέβαια τὸ ὑποκειμενικὸ στάθηκε ἀνεκαθεν ἡ πατρίδα τοῦ λυρικοῦ στίχου. Ὁμῶς ἡ ἐννοιά του, τὸ περιεχόμενό του, τὰ σύνορά του, ὁ τρόπος τῆς ἐπικοινωνίας μαζί του ἄλλαξαν: στένεψαν, ἐβάθυναν, ἐντοπίστηκαν. Τὸ πείραμα τοῦ καθαροῦ λυρισμοῦ δὲν ὑπόταξε μόνο, γιὰ ὀρισμένη περίοδο, τὰ τεχνικά μέσα σὲ εἰδικὴ πειθαρχία: λιγόστεψε καὶ τίς πηγές τοῦ λυρισμοῦ, ἔδειξε ἀπὸ ποιῆς συγκεκριμένες ἀνάγκες κατάγεται ἡ γνήσια ἔμπνευση καὶ ξεχώρισε σχεδὸν αὐτόματα τὴν ψυχικὴ οὐσία πού προσφέρεται σὲ ποιητικὴ ἐκμετάλλευση. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἡ ἐπιλογικὴ, ἄς τὴν ποῦμε ἔτσι, ἐπενέργεια τοῦ ἄδολου λυρισμοῦ πάνω στὰ κίνητρα τὰ ψυχολογικά τῆς ποιητικῆς τέχνης ἐμόρφωσε ἀμέσως ἓνα πάγιο καθεστῶς. Ἀπὸ τότε μένουν ἀχρηστευμένα τόσα καὶ τόσα πλῆκτρα, ἄλλοτε πολυμεταχειρίστηκα τοῦ ποιητικοῦ κλειδοκυμβάλου: τὸ ἠθικὸ δίδαγμα, ἡ παραίνεση, ἡ πολιτικολογία, τὰ ἱστορικά θέματα, ἡ αὐτοσχέδια φιλοσοφία καὶ τόσα ἄλλα ἀκόμα. Ὅχι γιὰ τὴν κρίνεται, ἀπὸ ὑπολογισμοὺς καθαρὰ αἰσθητικούς, ἀντιποιητικὲς οἱ ἀντίστοι-

χες νότες, οἱ ἀντίστοιχες ποικιλίες τῆς ποιητικῆς μορφῆς, ἀλλὰ γιὰ τὴν οἱ πνευματικὲς διαθέσεις πού ἔρρεπαν πρὸς τὰ ἐκεῖ βρῆκαν σὲ ἄλλους, καταλληλότερους τομείς, τὴ φυσικὴ τους ἐκδήλωση, γιὰ τὸ ποίημα ἔγινε ἄλλου ψυχικοῦ περιεχομένου, πολὺ πῶς ἐπιτακτικοῦ, πολὺ πῶς σπάνιου, ὁ φορέας. Γιὰ λόγους πού δὲν σκοπεύω νά ἐξετάσω ἡ ποιητικὴ καρδιὰ ἔπαυσε ἀπὸ πολὺν καιρὸ νά χτυπᾷ μὲ τὸ ρυθμὸ τοῦ πλῆθους. Οὔτε ἡ κρίση τοῦ προσώπου γιὰ τὰ φλέγοντα ζητήματα καὶ τὰ φαινόμενα τὰ κοινωνικά ἐνδιαφέρει τὴν ὀλοένα ἀποκλειστικώτερη τέχνη τοῦ στίχου, οὔτε οἱ ἰδεολογικοὶ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ ἢ τὸ πρακτικὸ ἀπόσταγμα τῆς σοφίας του. Ἡ νέα ποίηση παίζει τὸ μέλλον τῆς σταματημένη σ' ἓνα τόπο καταθλιπτικῆς μοναξιάς, φτασμένη στὴν τέλεια ρήξη μὲ τὰ πλατύτερα κοινωνικά περιβάλλοντα¹.

Ἄλλὰ ὁ κύκλος πού ὀρίζει τὴ φανερὴ πιά, παρ' ὅλη τὴν ἐξωτερικὴ πολυμορφία, ἐνότητα τῆς ποιητικῆς ἔμπνευσης τί ἀκριβῶς περικλείνει; Σὲ ποιά ροπὴ ὑπάκουσε τὸ ξεχώρισμα πού προχωρώντας ἄφησε ἀπ' ἔξω ἰδέες καὶ φρονήματα, ὅλα τὰ κοινωνικῆς προέλευσης ἢ κοινωνικῆς ἐφαρμογῆς συστατικά τῆς ἀτομικότητας καὶ θέλησε τὴ σφαῖρα τοῦ καθαυτοῦ ὑποκειμενικοῦ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πού διανοεῖται καὶ ἐνσυνείδητα ἐνεργεῖ, τοποθετημένη κάπου βαθύτερα καὶ κάπου χαμηλότερα μέσα στὸ χῶρο τῆς ψυχολογικῆς ζωῆς;

* * *

Τὴν ὀλιγάριθμη ἀνθρώπινη μειονότητα τὴν ἀφιερωμένη στὴ λατρεία τοῦ στίχου ἓνας πόθος ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τὴν παρακινούσε. Ὁ ποιητὴς ὅλων τῶν καιρῶν καὶ ὅλων τῶν τόπων τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὀρέγεται νά κατορθώσει. Σὲ φράσεις ἄρτιες καὶ σὰν ἀκατάλυτες, ἐσωτερικὰ ὀργανωμένες, στὸ ἔπακρο ἐκφραστικῆς, σὲ φράσεις ὅπου ἡ γλώσσα, τὸ πρόχειρο τοῦτο ὄργανο τῆς τρέχουσας συνεννόησης, γίνεται ἄξια τὸ ὕλικό μιᾶς τελειωτικῆς πλαστοουργίας, — σφιχτοδεμένο σύνολο μορφῶν ἀθραυστων, στὴν ἐντέλεια συσσωματωμένων μὲ τὰ νοήματα, — φιλοδοξεῖ ὁ ποιητὴς ν' ἀποθέσει τὸ περίσσευμα τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Μέσα στὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού ταιριάζουν τὰ χνῶτα τους ἐκεῖνος εἶναι ὁ μονήρης καὶ ὁ ξεχωριστός, ὁ ἀπὸ φυσικὴ κατασκευὴ ἀπροσάρμοστος. Ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια τὸν βαραίνει τὸ αἴσθημα κάποιου ἱεροῦ φορτίου, καμῶ-

1. Ὁ κανόνας εἶναι τὸ θέμα μου. Ὑπάρχουν πολλές καὶ ἀξιόλογες ἐξαιρέσεις, ὅπως προπολεμικά στὴ Γαλλία ἡ σχολὴ τοῦ ὀμοψυχισμοῦ, ἡ συμμαχία, κατόπι, τῶν ὑπερρεαλιστῶν μὲ τὸ διαβητὴ ἐπαναστατικὸ ἀριστερισμὸ, ἡ ποίηση τῶν κινήματων τῆς ἀντίστασης κι' ἐντελῶς τελευταία μερικὲς ἀνάλογες τάσεις, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν πολιτικὴ πού φανερώνουν, σ' ἓνα τομέα τῆς σημερινῆς ποίησης, μιᾶν ἀλλαγῆς πορείας, ὄχι ὁμῶς ἀκόμα μιᾶς τέλει στροφῆς.

μένου από ανάγκες και δυνατότητες άνεκδήλωτες και από ασύμμετρες ποσότητες αίσθημάτων, ενός φορτίου που δεν είναι για να απορροφηθεί σιγά σιγά από τη ζωή ούτε για να διοχετευτεί σε τίποτα μεγάλες και ασυνήθιστες πράξεις. Μά επιτέλους, άργα ή γρήγορα, μιά αύλαια σηκώνεται μπρός στα έκθαμβά μάτια του και ό στίχος, πραγματικότητα υπερούσια με όριζόντες άχανείς, του αποκαλύπτεται σαν καταφυγή και σαν απελευθέρωση. Ο μόνος γι' αυτόν κατοικήσιμος χώρος. Έκεί, στην περιοχή του αποθεωμένου λόγου, ή καταπιεσμένη του ψυχή, ή σφηνωμένη στα γήινα, αίρει τó βάρος της. Έκεί ή φαντασία του βρίσκει τά πλαίσια που αντιστοιχούν στην περίμετρό της.

Αν ή αίτια που δημιουργεί την οικογένεια τών ποιητών είναι τó ίδίωμα τούτο, κοινό σε όλους, κάποιας ιδιορρυθμίας που απομονώνει και διαφοροποιεί, δεν είναι τó ίδιο κοινή και ή επίδραση της ιδιορρυθμίας αυτής στό σύνολο του ψυχικού βίου του ποιητή, με άλλα λόγια δεν είναι ίδια κι' άπαραλλάχτη για όλους ή έσωτερική απόδοση της ποιητικής ιδιοφυΐας. Δεν πρόκειται για τις διαφορές αποδοτικότητας, σε ποιόν και ποσόν, του δημιουργικού δαιμονίου ούτε για τις αξιολογικές διαφορές τών έργων που θά κριθούν, τελειωμένα. Άς αφήσουμε προσωρινά κατά μέρος την άποψη της αισθητικής. Στόν ποιητή, είτε έξαιρετικός είτε μέτριος είναι, τίθεται ώμά ένα πρόβλημα έσωτερικής άνασυγκρότησης. Την άνισορροπία του, τó διχασμό τόν ένδόμυχο του είναι του, — έργο τών πολλαπλών έφέσεων που δεν γίνονται πράξεις, — δέ θά τόν θεραπεύσει παρά με την έξουδετέρωση τών συντελεστών της άνωμαλίας : με την ένσωμάτωση τών όνείρων του σε στίχους και με την προοδευτική χρησιμοποίηση τών υπεράριθμων δυνάμεων της ψυχής στα έργα του πνεύματος. Θεωρητικά ή δυνατότητα της δημιουργίας, ή ποίηση του άρκει. Τίποτε φαινομενικά δεν έμποδίζει τόν άξιο του όνόματος ποιητή, τόν απογοητευμένο και άνικανοποίητο από την πείρα του της ζωής, να γεμίσει με τά πλάσματα της φαντασίας του τά κενά της, να ξαφνιασει, να σαγηνέψει και να έπιβληθεί — να φέρει ως τή φτωχή καλύβα του τή φωταψία της δόξας και ως τó παραγκωνισμένο του άτομο, τó άδέξιο και τó άβουλο. τó θαυμασμό και την άγάπη άκόμα τών συνανθρώπων του. Θά έλεγε κανείς πώς ό κότινος της ποιητικής νίκης μπορεί και πρέπει ν' άφαιρεί από την καρδιά του ποιητή κάθε κρυφήν αίτια μελαγχολίας. Η ευδόκιμη ποιητική σταδιοδρομία, έξαρση και προβολή της προσωπικότητας ως τις πιο άποκρυφες πτυχές της, φαίνεται σα να είναι σε θέση, καλύτερα κι' από την ευτυχέστερη τροπή της ζωής, να ίκανοποιήσει τή

δίψα την πολύ ανθρώπινη για έξωτερικές και άπτές πραγματοποιήσεις. Και όμως ή άνακουφιστική ένέργεια τών ποιητικών άθλήσεων δεν έγινε σε όλους όμοια αίσθητή, δεν είναι άσφαλη.

Πολλών ποιητών, που δεν ήταν από τούς κατώτερους, τó δράμα έμεινε άλυτο και ή ψυχική τους ύπόσταση άσυμπλήρωτη, — παρ' όλο που ή τέχνη τους έκλεισε προοδεύοντας τó δικό της κύκλο. Οι περιπτώσεις είναι πολυποίκιλες και ή αίτιολογία τους παραλλάζει. Όστόσο τούτο θά μπορούσε να είπωθει σα γενική διαπίστωση. Κάποιο άδυσώπητο ριζικό σα ν' άλυσσοδένει τις ζωές τών ποιητών τούτων και σα να φτωχαίνει μέσα τους τά σπέρματα της ένέργειας. Η τέχνη του άντιπερισπασμού, της άνανέωσης, κάποια ίκανότητα του «πολιτεύεσθαι» στα πνευματικά, ή όρμη που σπρώχνει τά δραστήρια πλάσματα έξω από πνιγρές καταστάσεις άπουσιάζουν όλότελα από τó είναι τους. Τó πνεύμα τους δένεται με τ' άδιέξοδα και λιμνάζει μες στη μονοτονία της ψυχής. Όπως και να χαρακτηριστεί ή κατάσταση τούτη, — είτε σαν στενότητα και άνισοσκέλεια ψυχής, θέση χωρίς αντίθεση, είτε σαν άγχος, μόνιμος τραγικός έρωτας προς τά άνέφικτα και τ' άπόντα, είτε σαν έλλειψη έσωτερικής άλλαγής, έλλειψη κυκλοφορίας τών ψυχικών στοιχείων και θέας τών πραγμάτων πανοραματικής, — βέβαιο είναι πώς ό,τι έχασαν σε έκταση και πληρότητα οι ποιητές της κατηγορίας αυτής τó κέρδισαν σε ένταση και γνησιότητα ποιητικού τόνου. Η πνευματική τους ευδαιμονία έλαβε τó σχήμα της όλιγάρκειας. Δεν αξιώθηκαν να γνωρίσουν την άκέραιη λύτρωση, την έγκατάσταση στη σφαίρα του λόγου ενός έγω όλοκληρωμένου, πανηγυρικά φωτισμένου πέρα ως πέρα, — ενός έγω όπως τών άλλων, τών θριαμβευτών του στίχου, που να είδε και να έπαθε πολλά στό διάστημα της ζωής του, αλλά να κρατήθηκε πάντα στην εϋθεία, χάρη σ' ένα ένστικτο συνετού προσανατολισμού, και να έκαμε στό τέλος όλη του την πείρα δημιουργία αφήνοντας πίσω του για έντρόφημα τών μεταγενεστέρων λυρικά άπομνημονεύματα μιās θεαματικής πολυχρωμίας. Όχι, δεν έγνώρισαν τέτοια μακαριστή άνθιση πνευματικής ζωής, τέτοια διάχυση, τέτοια ευχέρεια μετατροπής του είναι σε λόγο. Με τά φτερά κομμένα σύρθηκαν πίσω από τó φάντασμα μιās έδεμικής άρμονίας παντοτινά άπροσέγγιστης. Κι' έδωκαν στην έμπνευση, που είναι για τούς περισσότερους ούρανόσταλη έξοδος από την παθητική ένατένιση τών άτελειών της ζωής και μεθυστικό ξεκίνημα για φανταστικά ταξίδια, την έννοια την έλάχιστη γοητευτική μιās νηφαλιώτερης άυτογνωσίας. Η ποίησή τους, αντί ν' άκτινοβολεί τριγύρω της σε μεγάλη από-

σταση σκορπίζοντας τὰ φῶτα τῶν ιδεῶν, τῶν ἐνθουσιασμῶν, τῶν ἐξάρσεων, τὰ εἰρηνοφόρα ἀγγέλματα μιᾶς ἀσφαλισμένης κυριαρχίας πάνω στὴν ἀπέραντη θάλασσα τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, προσελκύει τοὺς μετρημένους πιστοὺς τῆς με λάμψεις ποὺ σχίζουσι τὸ ἔρεβος τοῦ ἀνέκφραστο καὶ ξυπνᾷ λησμονημένους ἀνθρώπινους καὶ μούς, προχωρώντας σὲ μιὰ περιοχὴ ὀλοένα ἀπώτερη, ὀλοένα ἐγγύτερη στὶς σκοτεινὲς ρίζες τοῦ ὄντος. Οὐτε στιγμὴ δὲν φεύγει ἡ ποίησή τους ἀπὸ τῆς ζῶνῃ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τὴν ὠμὴ ἐσωτερικὴ ἀλήθεια καὶ ποτὲ δὲν ἀνοίγει δρόμο πρὸς τὴν τέλεια ἀπολύτρωση. Τὰ διαλείμματα τῆς αἰθρίας ποὺ σπέρνονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μέσα στοὺς στίχους τους, οἱ παροδικὲς θέες γαλάζιου, δὲν σημειώνουν παρὰ τὸ φευγαλέο πέρασμα μιᾶς ὀπτασίας, ἕνα πλησίασμα ὀνείσπερου ἀγαθοῦ ποὺ χαρίζει γιὰ λίγο στὴν ψυχὴ τὴν εἰκόνα του καὶ ἔπειτα πάλι χάνεται στὰ βάθη τῶν ἀπόκοσμων δριζόντων ἀπ' ὅπου ἀνάτειλε. Τὸ ἴδιο περαστικὲς εἶναι μέσα στὴν ποίηση αὐτὴ καὶ οἱ ἐκστατικὲς καταστάσεις, ἡ ἐκλυση ἐκείνη καὶ τὸ ἡμέρωμα ποὺ βρίσκουν τὴν ἐκφρασὴ τους σὲ ἑναρμόνιες οτροφές καὶ σὲ μουσικὰ μεσοουρανῆματα τῶν στίχων. Αἰσθάνεται κανεὶς πῶς οἱ ἀνθρώποι ποὺ πέρασαν ἀπὸ τέτοιες βραχύπνοες μεταρσιώσεις μόλις ἐξουδετέρωσαν γιὰ λίγες στιγμὲς τὴν ἀσβεστὴ ἐστία τῶν ἀνεκπλήρωτων πόθων καὶ τῶν νοσταλγιῶν ποὺ καίει στὰ σπλάχνα τους.

Μέσα στὴν ἱστορία τῶν παγκόσμιων γραμμάτων τὰ παραδείγματα τῶν ποιητῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι σπάνια, ὅσο γυρίζει κανεὶς στοὺς περασμένους καιροὺς, ἀραιότερα. Ἡ ὀρθόδοξη γραμματολογία ἢ δὲν τοὺς ἀναφέρει καθόλου ἢ συνοδεύει τὰ ὀνόματά τους με χαρακτηρισμοὺς πολὺ λίγο τιμητικούς, ὅπως ἐκεῖνος τῶν *poetae minores*, τῶν ποιητῶν δευτερεύουσας σημασίας ποὺ ἔζησαν ἄσημοι κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῶν μεγάλων. Μὰ ἡ ποίηση ποὺ δεσπόζει σήμερα στὸν ὀρίζοντα, ἡ νεώτατη ποίηση ἢ δική μας, αὐτὴ ποὺ ψάχνει, καθὼς εἶπα, γιὰ μιὰ σφαῖρα κάπως ὑποχθόνια τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἔξω ἀπὸ τριμμένες καὶ μηχανικὲς καταστάσεις, ἀναγνωρίζει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς «ἐλάσσονες ποιητές», ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀφανεῖς, τοὺς πρωτομάρτυρες καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῆς.¹

1. Με αἰσθημα ὀμοιοπάθειας καὶ συγγενικῆς στοργῆς ὁ Παῦλος Βερλαῖν ὀνόμασε πέντε συγχρόνους τοῦ ποιητῆ, — τὸν Τριστάν Κορμπιέρ, τὸν Ρεμπώ, τὸν Μαλλαρμέ, τὴν Μαρσελὶν Ντεμπόρντ Βαλμόρ καὶ τὸν Βιγιέ Ντελίλ Ἀντάμ, — καθὼς καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτοῦ του, τὸν «φτωχὸ Λελιάν», ποιητὲς καταραμένους. Μίλησε γι' αὐτοὺς, σύντομα, ἐνδεικτικὰ, σ' ἕνα βιβλιαράκι ὅπου εἰδοποιεῖ τὸν ἀναγνώστη πῶς ἀντὶ καταραμένοι θὰ ἔπρεπε νὰ πεῖ ποιητὲς ἀπόλυτοι, — ἀπόλυτοι χάρις στὴ φαντασία, ἀπόλυτοι στὴν ἐκφραση, — ἀλλὰ προτίμησε τὴ λέξη «καταραμένοι» γιὰ ν' ἀποδώσει, καὶ γιὰ ν' ἀνταποδώσει με μιὰ πρόκληση, τὸ

Χρωστῶ νὰ τονίσω ἀμέσως ὅτι ἡ ποίηση ποὺ ὀνομάζω νεώτατη δὲν εἶναι ὀλη ἢ ἀπάλιωτη ἀκόμα σὲ στίχους παραγωγὴ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλὰ μόνο ἕνα μέρος τῆς, ἕνας ξεχωριστὸς βλαστὸς ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς. Καὶ γιὰ νὰ γίνω ἀκόμα σαφέστερος δηλώνω πῶς πρόκειται γιὰ τὸ ποιητικὸ ἐκεῖνο ρεῦμα ποὺ ἔδωσε ὅτι πιὸ πρωτότυπο φανερώθηκε μετὰ τὰ ρομαντικὰ χρόνια καὶ ποὺ ἔφτασε ὡς τὶς μέρες μας περνώντας ἀπὸ πολλοὺς σταθμοὺς καὶ δημιουργώντας τέλος τὴν ποίηση τὴν εἰκονοκλαστικὴ καὶ ἀσυμμόρφωτη ποὺ θάλλει σήμερα στὰ περὶχωρα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ. Ρεῦμα ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ ξεκινημένο. Μάταια θὰ προσπαθοῦσε νὰ προσδιορίσει κανεὶς με ἀκρίβεια τὴν πρώτη ἱστορικὴ του ἀφετηρία. Ἡ ὀμίχλη σκεπάζει τὶς πηγές του. Ὅσο μερικὰ ὀνόματα ποὺ τὰ ἔντυσε ἡ ὕστεροφημία με αἰφνίδια δόξα, — ὅπως τοῦ Ζεράρ ντε Νερβάλ, τοῦ Ἐντγκαρ Πόε, τοῦ Μπωντελαίρ, τοῦ Ρεμπώ, τοῦ Λωτρεαμόν καὶ τοῦ Ἀπολλιναίρ, — μᾶς βοηθοῦν, σὰν ὀνόματα ἀστρῶν, νὰ διακρίνουμε κατὰ προσέγγιση ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει καὶ ὡς ποῦ ἀπλώνεται μέσα στὸ φιλολογικὸ στερέωμα ὁ νέος ποιητικὸς Γαλαξίας.

Δὲν βάζω ἐδῶ στὴ σκέψη μου γεωγραφικὰ ὀνόματα ἀπὸ σκοποῦ. Ἄν ἀναφέρω μόνον ὀνόματα Γάλλων, — καὶ τοῦ Ἀμερικανοῦ Ἐντγκαρ Πόε ποὺ καὶ αὐτὸς στὴ Γαλλία περισσότερο παρὰ στὴν πατρίδα του καρποφόρησε, — εἶναι γιὰτὶ μέσ' ἀπὸ τὸ χωνευτήρι τῶν γαλλικῶν γραμμάτων βγήκε καὶ ἄστραψε πρώτη φορὰ ὀλοκάθαρο τὸ μέταλλο τοῦ νέου λυρισμοῦ. Στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου μᾶς ἦρθαν δείγματα τῆς ποιητικῆς τεχνοτροπίας τοῦ αἰῶνα μας ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἰταλία, τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπὸ ἄλλες χῶρες. Ἐνας Ἀγγλος ποιητῆς, ὁ Θωμᾶς Ἐλιοτ ὁ σχολάρχης τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς, ἀ-

μῖσος ποὺ τοὺς εἶχαν οἱ καθὼς πρέπει ἀναγνώστες. (Paul Verlaine, *Poètes Maudits*, Paris, Albert, Messein, 1920). Ἀσχετὰ μετὰ τὴν ἐπίκαιρη τούτη αἰχμὴ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ πέτυχε ἕνα βαθὺ στόχο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ νέα ποίηση, ποὺ κληρονόμησε τὰ σημάδια τῆς μοιραίας αὐτῆς οἰκογένειας, τουλάχιστο τῶν πιὸ ὀντιπροσωπευτικῶν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς, εἶναι ποίηση καταραμένη, ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι ἀπόλυτη, σὰν κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία σπρωγμένη στὰ ἄκρα. Γιὰ τὸν ἐνάρετο ἀνθρώπο ἢ γιὰ μιὰ κοινὴν φιλήσυχη καὶ αὐτάρεσκη, ποὺ ζεῖ μετὰ τὴν δίαιτα τῆς μετριότητος, καταραμένος εἶναι ἢ γίνεται ἐκεῖνος ποὺ κατέχεται ἀπὸ ὑπέρμετρα πάθη, ἐκεῖνος ποὺ βιάζει τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Μετὰ τὶς ἴδιες ἀναλογίες μεταφερμένες στὴν αἰσθητικὴ τάξη, καταραμένος εἶναι ὁ ποιητῆς ποὺ δὲν σταματᾷ μπρὸς σὲ ὀρόσημα, ὁ μανιακὸς, ὁ ἰδεόληπτος, ὁ ἐγκάθετος μιᾶς σατανικῆς ἐμνευσης ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὴν τάξη τῆς πραγματικότητος, αὐτῆς ποὺ ἔπλασε ὁ Θεός, μετὰ τὴν τάξη μιᾶς πραγματικότητος ποὺ τὴν πλάθει ὁ νοῦς ἐνὸς ἀνθρώπου. Καὶ τέτοιος εἶναι ἢ θέλει νὰ γίνῃ ὁ σύγχρονος ποιητῆς. Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμα πῶς ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ καταραμένου ἐπαληθεύεται σὲ πολλὰς περιπτώσεις καὶ στὴν κυριολεξία του, στὸ ἠθικὸ καὶ τὸ ψυχολογικὸ του νόημα, γιὰ λόγους ποὺ ἀναγόνται σὲ ὀρισμένες περιπλοκὲς τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας.

να κεφαλαίωσε τὰ συστατικά τῆς ἔννοιας τοῦ μοντέρνου στὴν ποίηση καὶ πρόσθεσε ἄλλα, πρωτότυπα, ποικίλες μορφῆς ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ἐκτιμηθῆ ἢ ἀξία τους. Ὁμως παραμένει ἀληθινὸ πὼς ἡ Γαλλία μᾶς ἔδωσε τὸ ἀρχέτυπο καὶ τὴ βασικὴ αἴσθησι τοῦ νέου ρυθμοῦ.

Παράλληλα λοιπὸν πρὸς τὸ θετικὸ τοῦτο ξεχώρισμα, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βάλουμε μέσα σὲ κάποιο ἱστορικὸ σχῆμα τὴ νέα ποίηση, ἕνα ἄλλο ξεχώρισμα, μιὰ φανερὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πάει ν' ἀποτελέσει τὸ χαρακτήρα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς νέας ποιητικῆς ἐποχῆς καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ ἔδινε ἄλλοτε τὸν τόνο στὴν ποίηση, — μιὰ ἀπόλυτη ἐτερότητα οὐσίας, ὕφους, διαθέσεων, διεκδικήσεων, σκοπῶν, — σμίγει καὶ συναρμολογεῖ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ποίηση σὲ μιὰ κοινὴ συνομοταξία. Παλαιότατες ἀντιδικίες καὶ διαφορὲς διαλύονται στὸ φῶς μιᾶς νέας γενικῆς ἐποπτείας ποὺ ἐπὶ φελεῖται ἀπὸ τὸ μᾶκρος τῆς αὐξημένης ἀπόστασης καὶ συγχίζοντας τὰ πράγματα ρίχνει ἐπάνω τους ἕνα μανδύα ἐνότητας κάπως πρωθύστερης, καμωμένον μὲ ὅ,τι πέρασε ἀπαρατήρητο ἀπὸ γενεὲς προκατόχων, μὲ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἔμοιαζαν φυσικά καὶ σὰν αὐτονόητα καὶ ποὺ φάνηκαν οὐσιώδη συστατικά τοῦ παλιοῦ στίχου μόνον ἀφότου ἦρθε ἡ νέα ποίηση κι' ἔχτισε τὸ σπῆτι τῆς χωρὶς αὐτά. Ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ φιλονικία τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου τάραξε τὴ γαλήνη τῆς γραμματολογίας. Καὶ δὲν εἶναι παράξενο νὰ ἴδῃ κανεὶς ὄνόματα ἀσυμβίβαστα νὰ τὰ συμπλέκει ἀνέλπιστα κοινὴ τύχη. Γιὰ τὴν προχωρημένη κριτικὴ συνείδησι τοῦ καιροῦ μας ὁ Ἄντρέ Σενιὲ π.χ., ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κλασικισμοῦ ποὺ ψυχομαχοῦσε, καὶ ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, ὁ πρωτοστάτης τοῦ ρομαντισμοῦ, θὰ μπορούσαν νὰ βρεθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη καὶ νὰμποῦν στὴν ἴδια σειρά. Ὁχι γιὰ τὴν ἀντινομία ποὺ τοὺς ἔφερε ἀντιμέτωπους ἔχασε τὴν ἀρχικὴ σημασία τῆς. Ἀπλῶς ἡ βία ἀπ' ὅπου ξεκινούσε ἡ σύγκρισι ἀναμεταξύ τους ὑποχώρησε καὶ κάποιο σύνορο ἄλλαξε θέσι ὥστε νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τῶν δυὸ ποιητῶν τὰ οἰκόπεδα.

Τὸ παραμέρισμα τοῦ ρομαντισμοῦ ἀπὸ τὴ συνηθισμένη του θέσι θὰ σκανδάλιζε ἴσως περισσότερο ἀπὸ καθεὶ ἄλλο. Ὡστόσο ἡ ἀναδρομικὴ συναδέλφωσί του μὲ ἀντίπαλες ἱστορικὰ τάσεις δὲν εἶναι τόσο σόλοικη ὅσο φαίνεται. Ὅσο κι' ἂν ξαφνίζει τὸ πρᾶγμα, ὁ ρομαντισμὸς ὅπως ἐνσαρκώθηκε στὰ μεγάλα του ὄνόματα, ὁ ζωογόνος καὶ μεγαλοφάνταστος ρομαντισμὸς δὲν ἦταν ἡ τέλει ἀνατροπὴ καὶ σὲ ὅλα ἀντικατάστασι τοῦ κλασικοῦ καθεστῶτος. Ὅτε πρέπει νὰ λογαριάζεται σὰν ἡ μοναδικὴ βρυσομάννα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐπήγασαν ὅλες οἱ μορφὲς τῆς νέας εὐαισθησίας. Τὰ χαρακτηριστικά ποὺ ἔθιξα

λίγο πρὶν, μιλώντας γιὰ ὅλους μαζί τοὺς προδρόμους τῶν τελευταίων ποιητικῶν τάσεων, δὲν διακρίνουν ἕνα Οὐγκώ ἢ ἕνα Λαμαρτίνο, οὔτε τὸν Γουόρτσγουορθ, τὸν Βύρωνα καὶ τὸν Σέλλεϋ. Ἡ βούλα τοῦ ἀνικανοποίητου ἀνθρώπου, τὸ βιολογικὸ στίγμα ποὺ ἐμποδίζει τὸν κατὰ τὰ ἄλλα ἄξιο ποιητὴ νὰ ὀλοκληρωθεῖ καὶ νὰ ἡρεμήσει, — ἐπειδὴ στὸ σύμπλεγμα τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων του ὑπερτεροῦν ὀρμέμφυτα ποὺ ὀδηγοῦν πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς αἰσθητικῆς ἐπιτυχίας, — ἡ στυγνὴ ὑπερένταση τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, κάποια ἀπουσία τρυφερότητας, ἡ ἐξαγρίωσι τοῦ ἐρωτισμοῦ ξαναγουρισμένου στὰ σαρκικά του φύτρα, αὐτὴ ἡ ξέφρενη μυστικὴ λατρεία τοῦ ἐξωλογικοῦ καὶ τοῦ ἀσυνείδητου ποὺ ὑπονομεύει τὰ πατροπαράδοτα θεμέλια τῆς ζωῆς καὶ ὑποτάσσει τὸν ἀνθρώπο στὸ κράτος μιᾶς νέας μαγείας, τὸ βαθύ αἰσθημα μιᾶς ἀπερίγραπτης ἀπώλειας, στὸ κεφάλαιο βέβαια τῆς ζωϊκῆς ἐπάρκειας καὶ τῆς ζωϊκῆς εὐτυχίας, ποὺ κανένα πνευματικὸ ἀντάλλαγμα καὶ καμμιά μὲ λείξει ὑπεκφυγὴ δὲν εἶναι σὲ θέσι νὰ τὸ ἰσοφαρίσει, — αἰσθημα ποὺ διατρέχει ἐπίμονα τὸ νεώτερο λυρισμὸ, — ὅλα τοῦτα δὲν ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτη ρομαντισμὸ, γιὰ τὸ παρ' ὅλα τ' ἄρρυθμα πρῶτα του βήματα ἐκεῖνος κατόρθωσεν ἔπειτα νὰ στερεώσῃ τὴν ἐξουσία του στὰ νεοκατακτημένα ἐδάφη καὶ νὰ πλάσῃ ἕνα ἀνθρώπινο τύπο ὑπερτροφικὸ ἴσως ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις μὰ καθόλου ἀνάπηρο. Ἡ πρώτη ἀρχὴ τους βρίσκεται σὲ κάποια ναυάγια, σὲ κάποια στυλπνὰ ὑδρόβια τοῦ βυθοῦ ποὺ τ' ἄφηκεν ἀκάλυπτα στὴν ἀκτὴ ἡ ρομαντικὴ παλῖρροια. Τέτοιο ἀπομεινάρι τοῦ ρομαντισμοῦ, — προικισμένο ὁμως μὲ πόση δύναμη μεταθανάτιας φιλολογικῆς ἐπίδρασις! — εἶναι τὸ λιγοστὸ ἔργο τοῦ ἀπόκοσμου Ζεράρ ντε Νερβάλ, τοῦ ποιητῆ ποὺ παραβίασε πρῶτος τὴν «ἐλεφάντινη πύλη» τοῦ βασιλείου τῶν ὀνείρων κι' ἄφηκε γιὰ κληρονομιά στοὺς κατοπινοὺς του τὴν ἐπίφοβη ἀνάμνησι τῆς σχιζοφρένειάς του.

Ἄρα λοιπὸν ὁ σπόρος ποὺ ἔδωσε τὸν καρπὸ τοῦ νεώτερου λυρισμοῦ δὲν ἔπεσε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν καθαρῶν ρομαντικῶν, οὔτε ἡ ἀπαρχὴ τῆς νέας ποιητικῆς περιόδου βρίσκεται μέσα στὴ ζώνη τοῦ ρομαντισμοῦ, ἀλλ' ἔξω ἀπ' αὐτή, σ' ἕνα σημείο ποὺ μόλις τὸ ἄγγιξε σβύνοντας τὸ ρομαντικὸ κύμα.

Ὁ ρομαντισμὸς τῆς καλῆς ἐποχῆς, βγαλμένος ἀπὸ τὸ θρυλικὸ του περίβλημα καὶ ἀποκαταστημένος στὴν ἀληθινὴ του φύσι, — ποὺ δὲν ἦταν ποτὲ ἀπόλυτα ἀντίθετη πρὸς κάθε ἔννοια συμβιβασμοῦ, οὔτε ἀνοικνόμητη καὶ ἀδιάπτωτα τραγικὴ, — συσσωματώνεται κι' αὐτὸς στὴν ὑπόλοιπη ποίηση καὶ προσθέτει καὶ τὰ δικά του στελέχη στὴν ἀτελεύτητη φάλαγγα τῶν λυρι-

κῶν πού ἔχουν γιά μᾶς τοῦτο τὸ κοινὸ μεταξὺ τους: ὅτι στάθηκαν ξένοι πρὸς τὰ ποιητικὰ ἰνδάλματα τῆς νέας καλλιτεχνικῆς ψυχῆς.

Ἔτσι ἔχουμε ἀντίκρου μᾶς δυὸ λυρικές ἐπικράτειες πού τις χωρίζει βαθὺ χαντάκι. Ἄπ' ἐκεῖ ὁ λυρισμὸς τῶν προγόνων μὲ ὄλες τις κατὰ τόπους καὶ καιροὺς παραλλαγές του, ἀπὸ τὰ πρῶτα του ψελλίσματα ὡς τὴν ὠραίαν ἀνθησὴ τῆς ὠριμῆς ἡλικίας, ὁ χθεσινός, ὁ προχθεσινός, καὶ ὁ προαιώνιος, κι' ἀπ' ἐδῶ ὁ λυρισμὸς ὁ ἀποστάτης πού ξεφύτρωσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα κι' ἔρριξε πέτρα πίσω του γιά νὰ μᾶς φέρει σιγά σιγά ὡς τὸ ἀνατρεπτικὸ κίνημα τῶν ὑπερρεαλιστῶν.

Τώρα σὲ τί ἀναλύεται ἡ διχοστασία καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ πόλοι πού γύρω τους περιστράφηκαν οἱ δυὸ ἀσυγκοινωνήτοι κόσμοι; Ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς τρόπους πού ὑπάρχουν γιά νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἀντίθεση τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου ἐγὼ θὰ διαλέξω τὸν πιὸ ἀφηρημένο, — καὶ τὸν πιὸ σύντομο, — ἐκείνον πού θὰ δείξει ἀπὸ μέσα, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς γενετικῆς ψυχολογίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ φαινομένου, ποῖο εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον καὶ ποιά ἡ ἔκτασις τῆς διαφορᾶς. Παίρνω γιά σημεῖο ἀφετηρίας τὸ ὑποκείμενον τοῦ ποιητῆ, κάπως αὐθαίρετα τυποποιημένο, γιά νὰ περάσω ἔπειτα ἀπὸ τὴν αἰτία στοῦ ἀποτελέσματος, ἀπὸ τὰ κλειστὰ κατάστιχα τῆς ψυχολογίας στ' ἀνοιχτὰ κατάστιχα τῆς αἰσθητικῆς.

* * *

Πρῶτο ἐρώτημα πού ἀνεβαίνει στὰ χεῖλη: ἄραγε βασιζέται σὲ κάποια, ἄς εἶναι καὶ χαλαρώτατη, συνδετικὴ ἰδέα ἡ κατάταξις σὲ κοινὴ κατηγορία ὄλων τῶν μορφῶν τοῦ ἱστορικοῦ πιά σήμερα λυρισμοῦ πού ἀναπαύεται καταποντισμένος στὸν ἠρεμοβυθὸ τῆς ἀθανασίας; Καὶ ποιά βάση μπορεῖ νὰ συγκρατήσει τέτοιαν ἀσπόνδυλη σύνθεσις;

Μοῦ ἔρχεται στοῦ νοῦ τούτη τῆ στιγμή ἓνα ποίημα τοῦ Λογκφέλλου πού τὸ ἔφερε γιά παράδειγμα μορφῆς ὁ Ἔντγκαρ Πόε ὅταν σ' ἓνα περιλάλητο ἄρθρο του θέλησε νὰ χαράξει τὴν ἀληθινὴ, ὅπως ἐκεῖνος τὴν ἔβλεπε, φυσιογνωμία τῆς ποίησης καὶ νὰ προσδιορίσει τὴν οὐσίαν της.¹

Τὸ ποίημα ἔχει τὸν τίτλο Ἄ λ ή τ η ς. Εἶναι ἡ ὥρα τοῦ σουρουπώματος, ἡ διαπεραστικὰ θλιβερὴ ὥρα τοῦ βροχεροῦ, καταχνιασμένου σουρουπώματος. Ὁ ἀντρας πού μιλεῖ στοῦ πρῶτο πρόσωπο, ὁ ποιητής,

1. Ἐκεῖ, στοῦ ἄρθρου τοῦτο πού τιτλοφορεῖται Ἡ Ποιητικὴ ἀρχή, ἐξαγγέλθηκαν ἀπὸ τὸν Ἔντγκαρ Πόε πρώτη φορά οἱ ἰδέες πού σχημάτισαν τὸ ἔμβρυον τῶν θεωριῶν γιά τὴν καθαρὴ ποίηση. Βλ. The Poems of Edgar Allan Poe with a Selection of Essays. Ἐκδ. Every Man's Library.

ὑποθέτουμε, ὁ ἀλήτης, ὁ ἀνέστιος ἀνθρώπος μὲ τὴν ἀποδημητικὴ ψυχὴ, — νιώθει νὰ τὸν κυριεύει, χωρὶς πραγματικὴ αἰτία, ἓνα ἀνάμικτο αἶσθημα λύπης καὶ πόθου πού δὲν εἶναι οὔτε πόνος οὔτε καθαυτὸ θλίψη. Καλεῖ λοιπὸν ἓνα ἄλλο πρόσωπο νὰ τοῦ διαβάσει κανένα ποίημα, κανένα «ἀπλὸ ἐγκάρδιο τραγούδι», κατάλληλο γιά ν' ἀπαλύνει τὴν ἀλγεινὴ διάθεσις πού τοῦ γέννησε ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ ὥρα καὶ νὰ διώξει ἀπὸ τὸ μυαλό του τὸ βάρος τῶν στοχασμῶν τῆς ἡμέρας. Κι' ἐξηγεῖ τί δὲν θέλει ν' ἀκούσει:

Not from the grand old masters,
Not from the bards sublime,
Whose distant footsteps echo
Through the corridors of time

For, like strains of martial music
Their mighty thoughts suggest
Life's endless toil and endeavour;
And to-night I long for rest.

*Ὁχι ἀπὸ τοὺς σεπτοὺς παλιούς δασκάλους,
*Ὁχι ἀπὸ τοὺς ὑπέροχους βάρδους,
Ποὺ τὰ μακρινὰ βήματά τους ἀντηχοῦν,
Μέσ' ἀπ' τοὺς διαδρόμους τοῦ καιροῦ.

Γιατί, ὅπως οἱ τόνοι τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς,
Οἱ δυνατοὶ στοχασμοὶ τους ὑπαγορεύουν
Τῆς ζωῆς τὸν ἀπᾶυτο μόχθο καὶ τὸν ἀγῶνα.
Κι' ἀπόψε ἐγὼ ποθῶ νὰ ξεποστᾶσω.

Προτιμᾶ ἄλλου εἴδους ποίηση:

Read from some humbler poet,
Whose songs gushed from his heart,
As showers from the clouds of summer,
Or tears from the eyelids start;

Διάβασε ἀπὸ κανένα πιὸ ταπεινὸ ποιητῆ,
Ποὺ τὰ τραγούδια του ἀνάβρυσαν ἀπὸ τὴν καρδιά του,
Ὅπως οἱ ψυχάλες ἀπὸ τὰ σύννεφα τοῦ καλοκαιριοῦ,
Ἡ τὰ δάκρυα ἀπὸ τὰ βλέφαρα πέφτουν.

Τί φυσικώτερο, θὰ σκεφθεῖ κανεὶς, ἀπὸ τὸ νὰ ἐκφράσεις μιὰ τέτοια προτίμησις σὲ μιὰ στιγμὴ βαρυθυμίας ἢ κόπωσης; Μήπως ὁ καθένας, ἂν ἦταν νὰ διαλέξει σὲ μιὰ τέτοια περίστασις, ἀνάμεσα στὴ βαριά καὶ τὴν ἀλαφριὰ μουσικὴ, δὲ θὰ προτιμοῦσε τὴ δεύτερη; Καὶ τί τὸ περίεργον ἔχει τότε τὸ ποίημα τοῦ Λογκφέλλου; Ὅμως ἄς κοιτάξουμε τὰ πράγματα ἀπὸ πιὸ κοντά. Τὸ παρουσιαστικὸν τῶν παλιῶν δασκάλων τῆς ποίησης σὰν ἡμίθεων δὲν μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἀπλὸ σχῆμα λόγου. Θὰ ἔλεγεσ πῶς ὁ Λογκφέλλου τοὺς ἔβλεπε πραγματικὰ σὰν ἀνθρώπους ἄλλου κόσμου, προικισμένους μὲ μιὰν ἀλύγιστη θέλησις, πλασμένους ἀπὸ μιὰν ὕλη λιγότερο φθαρτὴ ἀπὸ τὴ δική μας. Κι' αὐτὴ ἡ ὑπερβολικὴ μεγέθυνσις τῶν ἑξοχῶν ποιητῶν τοῦ παλιοῦ καιροῦ δὲν μοιάζει νὰ εἶναι τὸ ἀπὸτέλεσμα μιᾶς ὀφθαλμαπάτης σὰν ἐκείνης

πού δημιουργεί ή ιστορική απόσταση για τὰ πρόσωπα και τις πράξεις άλλων έποχών, πράγμα πού τό παρατηρούμε συχνά στό έπος. Είναι βέβαιο πώς έπάνω στη φαντασία του Λογκφέλλου έπενεργεί και κάτι άλλο, ή συναίσθηση μιās τέλειας αποξένωσης από τό ήθος τών «υπέροχων βάρδων» και από τόν χαρακτηήρα τών έργων τους. Τό βλέπεις κι' από τήν παρομοίωση πού μεταχειρίζεται για ν' αποδώσει τήν έντύπωσή του από τήν ποίησή τους πού βρίσκει πώς μοιάζει με στρατιωτικό έμβατήριο. Έτσι τό ποιήμα παύει νά είναι έπεισοδιακό και παίρνει, μέσα στη δική μου τουλάχιστο συνείδηση, μιā προέκταση, σάν νά υποδηλώνει, κάπως πρόωρα για τήν έποχή πού γράφτηκε, ένα βαθύτερο χάσμα πού ανοίχτηκε ανάμεσα σ' έμάς και τούς προγόνους μας. Τό θέμα του ποιήματος, — πού είμαι βέβαιος πώς θά γοήτευε τόν Ένγκαρ Πόου δσο και ή μορφή του, — αυτή ή άπροθυμία μιās κουρασμένης ψυχής νά γευθεί τό δυνατό κρασί τών παλιών στίχων, αυτή ή προτίμησή της για τά άπλά, τά χαλαρά κι' άνεπιτήδευτα ποιήματα, μπορούμε νά πούμε πώς είναι τό προανάκρουσμα μιās βαθιάς αλλαγής, μιās έπερχόμενης ψυχικής πτώσης πού θά γίνει μετά τόν Λογκφέλλου γενικό και σταθερό φαινόμενο και θά γεννήσει τή μόνη άδυναμία τής ουσιαστικής έπικοινωνίας μας με τ' άρχαία, τά κλασικά πρότυπα.

Η ύπερμετρη έξύψωση τών παλιών δασκάλων, πού μοιάζουν μέσα στό ποιήμα του Λογκφέλλου σάν άπροσπέλαστοι, μάς δίνει ακόμα κι' ένα νήμα για νά κινηθούμε ανάμεσα στις πολλές μορφές πού παρουσιάζει ή παλιά ποίηση και πού άναρωτηθήκαμε στην άρχή αυτού του κεφαλαίου πώς θά μπορούσαμε νά τις συγκατατάξουμε σε κοινή κατηγορία. Αν εκείνο πού ξεχωρίζει τούς παλιούς βάρδους δέν είναι τό προνόμιο μιās έμφυτης μεγαλωσύνης, αν δέν είναι ή πάνοπλη φύση πού περνάει άτρόμητη μέσ' από τις ένέδρες τής ανθρώπινης άδυναμίας, κάτι παρόμοιο μολαταύτα τούς ταξινομεί μέσα στη φαντασία μας σε ξεχωριστή ομάδα, — κάτι πού έχει τήν έξωτερική έπίφαση αν όχι τό πραγματικό βάθος τής φυσικής και τής πρωτόθετης μεγαλωσύνης. Οι παλιοί δλοι δέ έλαβαν από τό χέρι τής Μοίρας τό έξαιρετικό χάρισμα νά πειθαρχούν με τή δύναμη του νοῦ τά πάθη και ν' άντιπαλαίουν άλώβητοι με όλων τών ειδών τούς ένάντιους άνέμους. Και όμως δλοι τους είχαν τήν άνεση και τή μακαριότητα τών δυνατῶν, δλοι τους έφθαναν στην έκφραση, πού είναι για τόν ποιητή ή τελική στιγμή κάθε έσωτερικής περιπέτειας, με τό κλαδί τής έλιάς στό στόμα, όπως ή περισσότερά τής Γραφής, γαληνεμένοι και

σίγουροι.¹

Τά στιχουργήματα τών «παλιών» μάς προξενούν τήν έντύπωση ενός αΐσιου τοκετού πού μαντεύουμε πώς άνταποκρίθηκε πληρέστατα στην προσδοκία του γεννήτορα. Τό συγκεκριμένο ποιητικό σώμα πού έχουμε μπρός μας, είτε εύρωστο είναι είτε καχεκτικό, ωραίο ή άσχημο, αναπνέει έλεύθερα και περιβρέχεται όλόκληρο από φῶς. Τό γλωσσικό ύφασμα πού τό περιτυλίγει πουθενά δέν υποχωρεί και δέν χαλαρώνεται κάτω από τήν πείση στοιχείων άνέκφραστων πού νά κυκλοφορούν ανάμεσα στις γραμμές ή νά κρατιούνται μετώρα κάτω από τήν άμφίρροπη σημασία τών λέξεων. Η μορφική ύλη τών ποιημάτων αυτών πλέκεται με λεκτικά κύτταρα σταθερής αξίας. Αισθάνεσαι πώς ή διατύπωση, γεγονός τελεσίδικο, πετρώνει εκεί με γράνιτη ένα κομμάτι από τήν άεικίνητη θάλασσα του ποιητικού νοῦ.

Και τήν έντύπωση τούτη του στερεοῦ, του στρογγυλοῦ και του όλόκληρωμένου, πού δέν μάς τήν αφήνουν βέβαια τά δημιουργήματα τής σύγχρονης τέχνης, τήν έντύπωση ακόμα μιās εὔτυχίας πού τή δημιουργεί και μόνη ή έξωτερίκευση τών ποιητικῶν νοημάτων, όταν άποτελεί τελεία πράξη, δέν έπιτρέπεται νά τις εξηγήσουμε με τήν υπόθεση ότι στά πνεύματα τών ποιητῶν τής γραμμής εκείνης δέν έκόχλαζαν τάχα τόσες άκαταστάλαχτες δυνάμεις δσες συνωστίζονται σήμερα στη συνείδηση τών μαρτυρικῶν ποιητῶν μας. Γιατί και τότε όπως και τώρα τό υπερπληρωμένο κι' έναγώνιο ψυχικό βά-

1. Χαρακτηριστικοί είναι οι άκόλουθοι στίχοι του Σέλλεϋ από τό ποιήμα του *Ο Θρίαμβος τής ζωής*, τό τελευταίο του, πού φανερώνουν, όπως και του Λογκφέλλου οι στίχοι πού είδαμε πριν, ένα δέος μπροστά στους παλιούς βάρδους και τήν αντίληψη πώς εκείνοι κατείχαν τό μυστικό νά κατευνάζουν τά πάθη:

See the great bards of elder time, who quelled
The passions which they sung.

Τό νά «δαμάζει τά πάθη πού τραγουδά» είναι ίδιο τής ήρωϊκής και κάθε ήθικά λυτρωμένης ποίησης.

Με άνάλογο πνεῦμα, ύπονοώντας τήν ποίηση τών προγόνων, δ' Έλιοτ σ' ένα από τά τελευταία του ποιήματα, στό *East Coker*, μιλεί για τούς «πρεσβύτερους με τήν ήσυχη φωνή». Κι' άναρωτιέται αν ήταν τάχα πραγματική ή γαλήνη τους ή μήπως άπάτησαν ή τούς έαυτούς των ή έμάς. Τούτο βέβαια είναι άλλο ζήτημα. Έδώ μάς ενδιαφέρει ή ταυτόσημη από τούς δυό ποιητές διαπίστωση τής γαλήνης σάν ένός από τά κύρια γνωρίσματα τής ξεπερασμένης στην έποχή μας ποιητικής έκφρασης. Παραθέτω και τούς στίχους του Έλιοτ:

Had they deceived us
Or deceived themselves, the quiet-voiced elders,
Bequeathing us merely a receipt for deceit?

Βλ. *The Complete Poetical Works of P. B. Shelley*, London, The Oxford University Press, 1935 Σελ. 510.
T. S. Eliot, *Four Quartets*, Faber and Faber, London. Σελ. 17.

θος, ένα κύμα που χτυπάει αλύπητα τα τοιχώματα της καρδιάς, ήταν τό πρωταρχικό κίνητρο κάθε ποιητικής σταδιοδρομίας. Ούτε μᾶς φέρνει πιά κοντά στη λύση του προβλήματος ὁ ἀναμφισβήτητος ρόλος που ἔπαιξε σέ ὀρισμένες ἐποχές μιᾶ ὑγιέστερη ἀπὸ τὴ δική μας παιδεία. Μόνο ἂν ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὰ εἰδικὰ προαπαιτούμενα τοῦ κλασικισμοῦ κι' ἂν εἶχαμε νὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς ἰδιαίτερης αἰσθητικῆς φυσιογνωμίας του, θὰ χρησίμευε νὰ ἀναφερθεῖ ἡ σχεδὸν ἔνστικτη ἠθικὴ τάξη ποὺ χάριζαν στοὺς τροφίμους των ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ παιδεία τῆς Δυτικῆς Ἀναγέννησης, μορφές πολιτισμοῦ ποὺ ἔπλασαν ποιητὲς ὄχι βέβαια ἐξ ἀρχῆς ἀπειράχτους ἀπὸ τὸ σαράκι τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων ἀλλὰ φτασμένους ἴσως στοὺς χλοερούς τόπους ποὺ φωτίζονται ἀπὸ τὴν ἰσορροπημένη ἀντίληψη τῆς ζωῆς πρὶν ἀκόμα ἐκδηλωθοῦν στὸν κύκλο τῆς τέχνης. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ λόγος μας ξεπερνᾷ τὰ ὀρισμένα τοῦτα ἱστορικὰ σύνορα κι' ἀφοῦ ἔχουμε ἔμπρός μας γιὰ συγκατάταξη, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς καλοκυβέρνητους, ποιητὲς ἀνοργάνωτους ποὺ ἴσα-ἴσα δοξάστηκαν γιὰ τὰ μεγάλα καὶ τ' ἀκατεύναστα πάθη τους καὶ γιὰ τὴν ὀλοένα ὀλισθαίνουσα ἠθικὴ τους συνείδηση, ὅπως τοὺς ἐπιφανέστερους ρομαντικούς, δὲν μᾶς εἶναι καὶ τόσο πολὺ χρήσιμα τέτοια περιορισμένης ἐφαρμογῆς ἐρμηνευτικὰ βοηθήματα. Εἶναι φανερό πὼς κάπου ἄλλοῦ βρίσκεται τὸ μυστικὸ ποὺ συνταυτίζει στὰ μάτια μας τὴν ἀσύνθετη ποιητικὴ παραγωγή τῶν αἰώνων.

Εἶπα πιά πάνω πὼς ἂν ὄλων τῶν ποιητῶν ὁ ζῆλος γιὰ τὰ πνευματικὰ καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ ἀφοσίωση στὴν ὑπηρεσία τῆς τέχνης ἔχουν τὴν ἀρχικὴ τους αἰτία στὸ κοινὸ σέ ὄλους συναίσθημα ἑνὸς ἱεροῦ φορτίου ποὺ δὲν μετατρέπεται σέ περιεχόμενο ὀλικῶν πράξεων,— μιᾶς πληθώρας δυνάμεων χωρὶς ἀπόδοση μέσα στὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς,— ὅμως ὄλων τῶν ποιητῶν ἡ ἐξέλιξη, ἄσχετα πρὸς τὴ δύναμη καὶ τὴν τελειότητα τῆς ποιητικῆς ἰδιοφυΐας τους, δὲν καταλήγει στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀναπροσαρμογῆς κι' ἑναρμονισμοῦ τῶν συστατικῶν τοῦ ἐγῶ καὶ δὲν ὀδηγεῖ στὴ λύση τοῦ ψυχολογικοῦ τους δράματος. Ὑπάρχει ἑνας κύκλος σποραδικὰ φανερωμένων μέσα στὰ γράμματα ποιητῶν ποὺ ἡ τέχνη δὲν ἐκάλυψε τὸ ἔλλειμμα τοῦ ψυχικοῦ τους ἰσοζυγίου. Τὸ ἐγῶ τους, καὶ μέσα στὴν ἐλεύθερη περιοχὴ τοῦ λόγου ἰδανικὰ ἐκφρασμένο, δείχνεται μὲ ὄλη τὴν ἑλλειπτικότητα τῆς πραγματικῆς του μορφῆς, ἀνοιχτὸ καθὼς μένει πρὸς τὸ ἀπειροβάθος κάποιων ἀπλησίαστων ὀριζόντων. Καὶ τὸν ὀμιλο τῶν ἀνισων καὶ ἀνολοκλήρωτων αὐτῶν ποιητῶν τὸν συναπαρτίζουν, καθὼς εἶδαμε, οἱ πρόδρομοι τοῦ σημερι-

νοῦ λυρικοῦ καθεστῶτος.

Μαζί τους ἡ ποίηση ἀνέβηκεν ἑνα ἑνα τὰ σκαλοπάτια ποὺ τὴν ἔφεραν στὸ Γολγοθᾶ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Ὁ δρόμος τῆς σπάρθηκε μὲ ἀγκόθια. Βλέπουμε σήμερα τὴ ζωντανότερη λυρικὴ παράδοση τοῦ καιροῦ μας ν' ἀκολουθεῖ ἀκόμα τ' ἀχνάρια αὐτῆς τῆς προσχεδιασμένης πορείας. Καὶ δὲν εἶναι τὸ ἀμετάβλητο τῶν ψυχολογικῶν συντελεστῶν ποὺ ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενο τοῦτο. Στὸ διάστημα ἑνὸς αἰῶνα τὸ πέρασμα τῶν γενεῶν ἔφερε στὴν ποίηση τὸ σφρίγος τῶν νέων αἱμάτων. Ὅ,τι χαρακτηριστικώτερα συνοψίζει τὴν ἰδιότυπη καὶ ἀναμφίβολα παθολογικὴ ψυχοσύσταση τῶν λυρικῶν ποὺ στάθηκαν οἱ πατέρες δὲν ξαναβρίσκεται ἀνάμεσα στὰ ἀτομικὰ γνωρίσματα τῶν πολυπληθῶν ἀπογόνων. Ὁ ἔμποτισμὸς τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ἀφραστὴ οὐσία τῶν ὀνείρων, ποὺ τὰ διατρέχει τὸ ἀρώμα τῆς παιδικῆς μνήμης καὶ τὰ ἐμπνέει βαθύτατη νοσταλγία χαμένων παραδεισῶν, ἡ μείωση τῆς πραγματικότητος γυμνωμένης ἀπὸ κάθε ποιητικὴ γοητεία καὶ ἡ ἔμμομη ἄρνηση τοῦ ὄντος νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ βαθλοκιωτὰ κρησφύγετα τοῦ κλειστοῦ κήπου του καὶ νὰ κινηθεῖ ἐλεύθερο μέσα στὸ μεγάλο κόσμο εἶναι καταστάσεις ποὺ μᾶς θυμίζουν ἐπίμονα τὴν ἀτμόσφαιρα ὀρισμένων ἔργων. Τὰ ἔργα τὰ τύλιξεν ἡ ἀχλὺ τοῦ χρόνου καὶ τὰ μαύρισε τὸ θυμίαμα τῶν θαυμασμῶν μας. Καὶ ὅμως ἡ αἰσθητικὴ μορφή ποὺ πῆρε ἡ ἔκφραση τῶν ψυχικῶν αὐτῶν καταστάσεων ἐξ-κολουθεῖ ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ καθρεφτίζεται στὸ ρεῦμα τοῦ ποιητικοῦ ποταμοῦ.

Ἄγραφες ὑποθήκες καλοῦν τὸν ποιητὴ, ὅσο δυνατὴ κι' ἂν εἶναι ἡ ὀρμή του γιὰ λυρικὲς διαχύσεις, νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀνυπόμονη Μοῦσα του καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τίς ἀνιχνευτικὲς του ἱκανότητες σέ ὀρισμένα σημεία. Ἡ ἐπικρατέστερη τάση τῆς τέχνης του τὸν ἀναγκάζει νὰ γίνῃ, θέλοντας καὶ μὴ, ὁ ἀσκητικὸς ὠτακουστῆς τῶν ἀκατάληπτων συλλαβῶν ποὺ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι του, ὁ γυρευτῆς τοῦ πρωτόθετου ἑαυτοῦ του. Τοὺς πρώτους ἀπόστολους τῆς νέας αἰσθητικῆς θρησκείας τοὺς ἔρριξε σέ τέτοια ἀναζητήση ἡ ἀνήλεη μοῖρα τους. Κάποια διαταραχὴ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν τοὺς ἔκανε δυστυχισμένους ἀπόκληρους τῆς ζωῆς. Πλάσματα προικισμένα μὲ λίγες δυνάμεις καὶ μὲ ὀρέξεις ἀβυσσαλέες, μὲ μυστικοπάθειες, μὲ φαντασιώσεις, ἔσκυψαν γιὰ νὰ ψάξουν τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ν' ἀνοίξουν ἀπ' ἐκεῖ τὰ παράθυρα πρὸς τὸ φῶς ποὺ τοὺς ἔλειπαν. Κυνηγοὶ μέσ' ἀπὸ σκολιούς δρόμους μιᾶς εὐτυχίας ἀνεύρετης. Ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένῃ κανεὶς, τὸ κέρδος μιᾶς τέτοιας βίωσης στάθηκε σχεδὸν μηδαμινὸ. Ἡ ὀδοιπορία τους μέσ' ἀπὸ τίς ὑπόγειες στοές τοῦ ψυχικοῦ κόσμου δὲν τοὺς ὀφέλησε ἀπὸ τὴν

άποψη της έγκόσμιας ευδαιμονίας. Τά ελιξίρια που δοκίμασαν δεν είχαν τη δύναμη να κλείσουν τις πληγές τους. Άλλά η ποίηση που φάνηκε στην αρχή έξ αιτίας τους παραστρατημένη, σαν να της κόπηκαν έξαφνα τὰ μεγάλα της φτερά, βρήκε άμέσως ύστερα τὸ δρόμο πρὸς τὴ νέα πατρίδα της και ξεχώρισε τὸ καινούργιο νόημα της ἀποστολῆς της.

Έχοντας τὴν έξάσκηση που ἀπαιτεῖ τῶν σκοταδιῶν ἢ έξερεύνηση, ἡ νέα ποίηση εἶδε νὰ σαλεύουν μέσα στὸ ἀσυνείδητο που δεν τὸ κρατοῦσε πιά σὲ στεγανὴ ἀπομόνωση ἢ ἐπιφανειακὴ ψυχὴ, — διάτρητη τώρα ἀπὸ ἀμέτρητα χάσματα, — εἶδε νὰ σαλεύουν τὰ ξυπνημένα ὀρμέμφυτα τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου: οἱ φόβοι του και οἱ παραλογισμοὶ του, οἱ κληρονομικὲς δεισιδαιμονίες του, τὰ τραυματισμένα γενετήσια ένστικτα, οἱ φαντασμαγορικὲς ἀναμνήσεις. Κόσμος πλασμένος ἀπὸ φωσφορίζουσα ὕλη! Τὰ χέρια τοῦ τεχνίτη κινήθηκαν γιὰ νὰ συνθέσουν ἀπειρους νέους συνδυασμοὺς και νὰ σκεπάσουν με πρωτοθώρητα κτίσματα τις ἀκατοίκητες ἐκτάσεις τοῦ λόγου. Σκοπὸς τοῦ λυρισμοῦ δεν ἦταν πιά ἡ ἐκπομπὴ ἀθάνατων φράσεων, ἢ συναρπαστικὴ ὀμιλία γύρω ἀπὸ θέματα καθαρὰ, λογικὰ και συγκεκριμένα ἦταν ἡ ὀργάνωση τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν ἀρπαγὴ μιᾶς νέας λείας, ὀβιασμὸς τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ψυχικοῦ και τοῦ μεταφυσικοῦ που μᾶς περιβάλλει. Ἡ κοινοτοπία ἔγινε ὁ στόχος ἑνὸς ἀμείλικτου διωγμοῦ. Ἡ ἔκφραση ἔπαθε σημαντικὲς ἀλλοιώσεις.

Μιὰ φράση βραχύπνοη και διστακτικὴ, σχεδιασμένη με ἀκρίβεια, μιὰ ὑποβλητικὴ στιχουργία προσηλωμένη στοὺς μετρικοὺς τύπους ὅσο και στὸ ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς, μιὰ γλῶσσα ἄλλοτε πορώδης και ἄλλοτε συμπαγῆς, μὰ πάντοτε κατάλληλη γιὰ νὰ περισώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν ἐκφραζόμενη οὐσία, στάθηκαν οἱ πρῶτες ἐκπλήξεις που παρουσίασε ἡ ἀναγέννηση τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Τὰ καλύτερα ποιήματα τοῦ Μπωντελαίρ εἶναι δουλεμένα ἐπάνω σὲ μιὰ τέτοια ὕλη. Καταλαβαίνεις ὡστόσο πὼς ἡ έξαρση, κεφαλαϊῶδες αἶτημα τῆς ποιητικῆς ψυχῆς, σκοντάφτει ἐκεῖ σὲ πολλαπλὰ ἐμπόδια. Καὶ ἂν στὴν ποίηση τοῦ Μπωντελαίρ ἀκούεται ἀκόμα κάπου κάπου ἢ ἀπαλὴ ρακινικὴ εὐγλωττία, —νότα παραδεισιακὴ που μεταρσιώνει, — στὴν ποίηση τοῦ Μαλλαρμέ οἱ σκοτεινὲς νότες πληθαίνουν και ἡ πνιγμένη φωνὴ που θέλει νὰ ἐκφρασθεῖ με τὸ ποίημα γίνεται ἀκόμα πιὸ ὑπόκωφη*. Τὸ πρᾶγμα

* Έννοῶ τὸ μεγαλύτερο ἀπλωμα κάποιου ἱσκιου στὴν ἔκφραση που συντελεῖται με τὴ συστηματικὴ προβολὴ τοῦ παράλογου και με τὴν πύκνωση τῶν ἐλλειπτικῶν ἐκφράσεων και τῶν συμβόλων. Ἄλλοιῶτικα ἡ ποίηση τοῦ Μπωντελαίρ, τραγικώτερη στὸ βάθος της και καθαυτὸ κ ο λ α σ μ ἔ ν η, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ

γίνεται ἀκόμα πιὸ αἰσθητὸ στοὺς μεταγενέστερους. Με τὰ ἔργα τῶν φίλων τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ ἢ τεχνικὴ εξέλιξη φτασμένη στὰ ἄκρα μεταβάλλει τὴ λυρικὴ κατάσταση σὲ ὑπνοβασία. Θέλω νὰ πῶ ὅτι ἡ φαντασία μοιάζει στὸ ἔξῃς ἀόμματη, κλειστὴ στὴ φωτεινὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Τὸ πρόβλημα που ἀπασχολεῖ τὸν λυρικὸ ποιητὴ εἶναι τὸ πὼς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος θὰ παραλύσουν μέσα στὴ γλῶσσα οἱ ἄρμοι τῆς λογικῆς γιὰ νὰ έξωτερικευθοῦν ἀπαραποίητα τὰ συμπλέγματα τοῦ ἀμορφου στοχασμοῦ, τοῦ προλογικοῦ και τοῦ ἀκατασκευάστου, και πὼς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θὰ γίνουν εἰκόνες τὰ μύχια φαντάσματα χωρὶς νὰ χάσουν τὴν ἀτμώδη τους σύσταση. Φαίνεται ἀδύνατο σήμερα νὰ συνδυασθεῖ ἡ ἄκρα ποιητικὴ ἐπιτυχία, — που παραμένει προπάντων ζήτημα ἔκφρασης, — με τὴ θέληση τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος νὰ διαγράψει ἕνα κύκλο ἐμπειρίας ὅσο τὸ δυνατὸ πλατύτερο και νὰ φτάσει ἀνεβαίνοντας ὡς τὴν κορυφὴ ὅπου πνέουν οἱ ἄδρες μιᾶς παντοτινῆς ἀρμονίας. Γιατὶ με τὴν έξόντωση τῆς γερασμένης ρητορείας χάθηκε ἕνα μέσο ἀπὸ τὰ πιὸ δοκιμασμένα γιὰ τὸ συγκρατητὸ ξέσπασμα τῆς λυρικῆς τρικυμίας (που τώρα γίνεται σάλος βουβὸς και φθείρει και ὑποσκάπτει), γιὰτὶ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ λογικοῦ, στοιχείου διαύγειας και γαλήνης, ἡ ψυχὴ βρίσκεται σὲ ἀδυναμία νὰ ὑπερνήσει τὸ ἔμφυτο χάος της και γιὰτὶ ὁ διωγμὸς τῆς κοινοτοπίας σημαίνει συγχρόνως και τὴν ἀπώθηση κάποιων συναισθημάτων που εἶχαν τὴ θέση τους μέσα στὴν κίνηση και τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ψυχικοῦ ὀργανισμοῦ ὅσο κι' ἂν ἦταν ταπεινὰ ἢ συνηθισμένα.

Ἄρα λοιπὸν τὸν ποιητὴ που τὸν φλογίζει ἕνας πόθος πολυκύμαντου λυρικοῦ βίου, ἀνεξάντλητου σὲ πιθανότητες και σὲ ἀπρόοπτες κατακτήσεις, και που μολαταῦτα τὸν σταματᾷ σήμερα ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα ἕνας τόπος τοῦ ἔσωτερου κόσμου του σκοτεινοῦ και ἀπόκεντρος, δεν τὸν ἀναχαιτίζουν ὀργανικὲς ἀδυναμίες. Τὸ σταμάτημά του, τὸ στένεμα, αὐτὴ ἡ μονόπλευρη ἀπόσπασση τῆς προσοχῆς στραμμένης πρὸς τὰ μέχρι χθὲς ἀπαρατήρητα κέντρα τῆς ψυχολογικῆς ζωῆς εἶναι οἱ συνέπειες μιᾶς δεσμευτικῆς ἐπιταγῆς που ἔρχεται ἀπ' έξω, ἀπὸ τὰ τεχνικὰ πρότυπα που ἀράδιασε μπρὸς στὰ μάτια τῶν ζηλωτῶν της μιὰ ὀρισμένη παράδοση. Ὅτι ἀπομονώνει τὴ νέα ποίηση, ὅτι τῆς δίνει μέσα στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων τὴν

και ἀσύγκριτα πιὸ σκοτεινὴ,

Ἄς μὴ λησμονοῦμε πὼς ὑπάρχει στὴν αἰσθητικὴ τοῦ Μπωντελαίρ μιὰ παρνασσικὴ πλευρὰ που φαίνεται στὸ ἴδιο τὸ ἔργο του και στὸ θαυμασμό του γιὰ τὸ Θεόφιλο Γκωτιέ. Ὁ κανονικὸς, ὀρέων στίχος με τὸ πλατὺ και μεγαλόπρεπο περπάτημα, — ὑπόλειμμα τοῦ ἐπικοῦ ἀταβισμοῦ τῆς ποίησης, — ἦταν ἀκόμα παράδειγμα πρὸς μίμηση κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Μπωντελαίρ.

δψη ενός αυτόνομου σύμπαντος, δεν είναι τόσο, όπως έτόνισα, ή ένότητα του ψυχολογικού κλίματος, ή ήθικη τάχα ομοιογένεια των προσώπων, — γιατί από το δασκαλο ως το μαθητή υπάρχουν πάντα διαφορές ήθους, — όσο είναι ή συνέχεια στην αισθητική κατεύθυνση, ή κυρίαρχη γοητεία που εξέσκησαν πάνω στα πνεύματα διαδοχικών γενεών κάποιες ποιητικές μορφές αφθαρτης Ισαμε σήμερα πρωτοτυπίας. Υποστηρίζω πως ο ποιητής θεληματικά ή ασυναίσθητα υποκύπτει στο ζυγό της τ ε χ ν ο τ ρ ο π ί α ς.

Οι τρεις ή τέσσερις λυρικοί που έσπειραν στο στίχο τους σπόρους μιās έξωτικης κι' απόκοσμης γλωσσίδας ήταν οι από φυσική ανάγκη απόδημοι της γήινης πραγματικότητας και οι από αδυναμία να κρατηθούν στην επιφάνεια κολυμβητές των θολών πυθμένων. Οι διάδοχοί τους όμως, που περπάτησαν επάνω στα χνάρια της τροχιάς τους, δεν έγιναν όπως εκείνοι οργανα μιās μοιραίας ροπής ή θύματα μιās ύψηλης πίεσης δημιουργημένης από αφεύγατες έσωτερικές κι' έξωτερικές συνθήκες. Μέσα στα ογδόντα τόσα χρόνια της βασιλείας του μ ο ν τ έ ρ ν ο υ κάποιες σπίνθες νέας ζωής άναψαν, κάποιιοι άνθρωποι με γερή βιολογική συγκρότηση που δεν είχαν σχέση με τα κρυφά μαράζια των προγόνων ήρθαν να εκδηλωθούν στο στίβο της λυρικής τέχνης. Η παντοδυναμία της άρχουσας αισθητικής δεν τους άφηνε το πεδίο ελεύθερο για μεγάλες μεταβολές. Δεν έφταιγε για τούτο παρά σε μικρό μόνο βαθμό το περιβάλλον.

Βέβαια ή εποχή όπου έζησαν οι διάδοχοι δεν τους βοήθησε να βγούν από τ' άνήλια βάρη όπου τους έρριχνε ή συναναστροφή με τον ένδόμυχο έαυτό τους. Ο περασμένος αιώνας, από τότε που τέλειωσαν οι ναπολεόντιοι και οι έθνοαπελευθερωτικοί πόλεμοι και από τότε που έσβησε και ο τελευταίος αντίλαλος της ρομαντικής έκρηξης, δεν παρουσίασε πιά καμιά ομαδική πρωτοβουλία ούτε κανένα κίνημα ικανό να φτερώσει το πνεύμα. Στα στάδια τά πολιτικά, στις ήθικες περιοχές, στους κύκλους του πνεύματος δεν ελαχτάριζαν δυνάμεις ικανές να προκαλέσουν αναμορφώσεις. Τα πράγματα δεν άλλαξαν στις αρχές του είκοστου αιώνα, ως τις παραμονές του μεγάλου πολέμου. Η άτμόσφαιρα της Εύρώπης ούτε τότε δεν ήταν έρεθιστική. Ύστερα από μιιά πολυχρόνια ειρήνη ή κοινωνία των άστών, ή συντηρητική και νοικοκυρλιστική, ήταν παγερή για τους όνειροπαρμένους και τους φανατικούς των μεγάλων πνευματικών επιχειρήσεων. Η καλλιτεχνική ψυχή, έξοριστη, ρέμβαζε στην άκρη ενός τέλματος και καθρεφτιζόταν στα νερά του όπως ο μυθικός Νάρκισσος. Ένα πνεύμα τρυφής κι' έκλεπτυσμένου αισθησιασμού περνούσε στην

τέχνη του στίχου που είχε παύσει από πολύν καιρό να είναι το θέατρο ενός άτομικού άγώνα ανάμεσα στην παράδοση και στις βίαιες, τις ασύνταχτες δυνάμεις της ζωής. Άνθος της εποχής εκείνης είναι ή κλασικόμορφη ποίηση του Βαλερύ, καταστάλαγμα σοφίας, άμφιβολίας, διανοητικού ναρκισσισμού και άειπάρθενων αισθήσεων ποίηση που πλάθεται μακριά από την τύρβη του κόσμου ποίηση όπου άρχει ή ήρεμη θεώρηση του θανάτου και ή ήρεμη θεώρηση της ζωής και όπου ένα δυνατό δημιουργικό κύτταρο πάλλεται, θαρρείς, κλεισμένο μέσα σε θηκάρι, άνήμπορο να ένωθεί με άλλο στοιχείο, να γονιμοποιησει και να άφανιστεί έκτελώντας το φυσικό προορισμό του. Διαφορετικό κλίμα βρίσκουμε στα έργα του Ουίτμαν και του Κλωντέλ, τα θρεμμένα από βαθιές γήινες ρίζες, που όμως δεν άλλαξαν την κεντρική κοίτη της σύγχρονης ποίησης. Είναι αλήθεια πως μετά το μεγάλο πόλεμο ένας άλλος άέρας φύσηξε στην Εύρώπη. Άρχισε μιιά περίοδος ταραγμένη που φάνηκε σα κοσμογονία ένω δεν ήταν παρά μιιά όδυνηρή και χωρίς τέλος κυοφορία. Η μηχανοκρατία απλώνοντας όλοένα την έξουσία της, αντί να λυτρώσει τον άνθρωπο, τον έσκλάβωνε όλο και πιό πολύ, τον έμικραινει κι' έκανε γυμνό το τοπίο τριγύρω του. Ο ταχύς ρυθμός και ή εύκολία των πράξεων, ή ομοιομορφία σε πολλά σημεία της έξωτερικής παράστασης, της συμπεριφοράς και της διαβίωσης των ανθρώπων, και ή πληθώρα των υλικών αγαθών στένευαν διαρκώς τα περιθώρια της ψυχικής δραστηριότητας και λιγόστευαν τις δυνατότητες του άτομου να πλάσει κατ' εικόνα και όμοίωσή του τά πράγματα που θα ήθελε ν' αγαπήσει και να βάλει επάνω στο περιβάλλον του τη σφραγίδα της ιδιομορφίας του. Από την κατάσταση τούτη επήγαζε πολλή δυσφορία που έφτανε ως την άπελπισία και που γεννούσε μιιά πείνα για φρεσκάδα, για φαντασία, για τρέλλες. Στον όρίζοντα άναψαν τότε οι φλόγες νέων φανατισμών που κυρίεψαν τις ψυχές πολλών πνευματικών βοσκών και ήλέχτρισαν μεγάλες μάζες ανθρώπων. Η πολιτική θρησκεία του μαρξισμού και οι φασιστικές βιοθεωρίες έστησαν αντιμέτωπες ομάδες λαών και κοινωνικές τάξεις κι' έσκαψαν καινούργια και πιό βαθιά πολιτικά σύνορα. Άνάμεσα στις δυό πτέρυγες της άδιαλλαξίας οι άπόστολοι των συμβιβασμών και της ειρήνης έχοντας πίσω τους μιιά μακραίωνη παράδοση και μιλώντας μιιά γλώσσα δίχως πάθος πάσκιζαν να βρούν τη χρυσή τομή των αντιθέσεων και να συγκρατήσουν την ανθρωπότητα μέσα στους χαραγμένους δρόμους της ιστορίας. Το άποτέλεσμα αυτών των ιδεολογικών ανταγωνισμών ήταν να διασπασθεί ή ήθικη ένότητα της Εύρώπης. Την ίδια εποχή άνα-

τάραξαν πιο άμεσα τα ήσυχα νερά της τέχνης μερικές έκκεντρικές σχολές που συστηματοποιήθηκαν τελικά κάτω από τη σημαία του υπερρεαλισμού. Ο λόγος κι' έδω ήταν για επανάσταση, για τέλειο ξέκομμα από την παράδοση και για ολοκληρωτική έκφραση κι' απελευθέρωση του ανθρώπου. Όμως αν κρίνει κανένας από τ' αποτελέσματα μιας εικοσιπενταετίας, οι επαγγελίες δεν φαίνεται να έφτασαν στο στάδιο της πραγματοποίησης. Η επανάσταση δεν έσπασε τον κύκλο της αριστοκρατικής απομόνωσης που, όπως είδαμε, περισφίγγει από τα πρώτα της βήματα την «νέα ποίηση». Το τέλειο ξέκομμα από την παράδοση, ομολογουμένως ένα από τα πιο προχωρημένα σημεία του προγράμματος, δεν άφοροῦσε κατά βάθος παρά ένα τμήμα μόνο της παράδοσης, ένα υπόλοιπο κλασικισμού που περίμενε τη χαριστική βολή για να ξεψυχίσει. Όσο για την ολοκληρωτική έκφραση και την απελευθέρωση του ανθρώπου όπως τις ένοούσαν οι πρωτεργάτες του υπερρεαλισμού, αυτές δεν μπορούσαν λογικά να νοηθούν χωρίς το άλλο σκέλος της θεωρίας τους, χωρίς την κοινωνική επανάσταση σύμφωνα με το δόγμα του μαρξισμού που το προσάρτησαν σαν ένα συμπληρωματικό αίτημα στην αισθητική τους οι κυριώτεροι υπερρεαλιστές. Κανένας καινούργιος κανόνας ζωής και καμιά έφεύρεση υποκειμενικής χρησιμότητας δε μπορούσε να πετύχει τέτοιο σκοπό. Ούτε με την απλοποίηση του μηχανισμού της συγγραφικής πράξης, που κατορθώθηκε με την αυτόματη γραφή, ούτε με το άνοιγμα των δεξαμενών του ονείρου και με τον προβασμό της φαντασίας στην πρώτη θέση της διανοητικής ιεραρχίας ήταν δυνατό, αλήθεια, να απελευθερωθεί ολοκληρωτικά ο ποιητής ή ο αναγνώστης που σαν ανθρώπινα όντα είναι δεμένοι με τις έξωτερικές συνθήκες και με το πραγματικό, το σημερινό πρόσωπο της ζωής. Με το κίνημα του υπερρεαλισμού ή σύγχρονη ποίηση, χωρίς να βγει από την πλατιά τροχιά που της είχε χαράξει το ζώδιό της, λοξοδρομώντας μόνο λίγο κι' έπιταχύνοντας την πορεία της, έφτασε σ' έναν άκραιο σταθμό που τον έχει κιόλας σήμερα προσπεράσει. Καθώς προσπέρασε, άφομοιώνοντάς τη, και την καθαρή ποίηση, που κι' αυτή, σαν σχολή, ήταν μια υπερβολή κι' ένας έκτροχιασμός προς τη μεριά της ουτοπίας.

* * *

Όταν περιδιαβάζει κανένας ανάμεσα στα πυκνά και δύσβατα δάση των άθαντων ποιητικών έργων που μας άφησαν οι περασμένοι αιώνες, που και που αίχμαλωτίζεται ή ματιά του από μέρη σαγηνευτικής φωτεινότητας κι' όμορφιάς, μέρη

άδεντρα, απ' όπου ξεπροβάλλει άκάλυπτη ή ράχη του βουνού, με άλλα λόγια ή ίδια ή ψυχή του ποιητή, όλόγυμνη κατάντικρο στο γαλάζιο του ούρανοῦ. Είναι κάποτε τα μέρη αυτά μονάχα ένας-δυό στίχοι ή μια εικόνα που σε τρυπά ως τα βαθύτερα στρώματα της εύαισθησίας σου. Αισθάνεσαι τότε πως ό γίγας ποιητής ήταν κι' αυτός στις ώρες του ένας εύθραυστος άνθρωπος. Τόν φαντάζεσαι ν' άπορεί ό ίδιος καθώς θ' άκουγε ν' ανεβαίνει από τα στήθη του μια κραυγή άγνώριστου πάθους ή πανικού ή καθώς θα έβλεπε τό νοῦ του να βουλιάζει σα βαρκούλα, χτυπημένος από τό κύμα ενός παράλογου δραματισμού. Τέτοια μέρη δέν οὐν την παλιά ποίηση με τη νέα μέσ' από άπόκρυφα κι' ανεξερεύνητα μονοπάτια. Με τη βοήθεια της ψυχανάλυσης έγινε στον καιρό μας δυνατό ν' απομονωθούν οι σταγόνες ψυχικής ουσίας που έκλειναν τα κομμάτια αυτά της παλιάς ποίησης και να πιστοποιηθεί ή σχέση τους με τό άσυνείδητο. Το λάθος του υπερρεαλισμού ήταν να πιστέψει πως με τέτοιες σταγόνες θα μπορούσε να φτιάξει ποιητικές λίμνες, πως οι έκλάμψεις αυτές του άσυνείδητου θα μπορούσαν, επαναλαμβανόμενες με τεχνητά μέσα και πολλαπλασιαζόμενες άπεριόριστα, ν' αποτελέσουν μέσα στην ποίηση έστις σταθερής άκτινοβολίας.

Μια αξιοθαύμαστη λυρική δίψα, — πρέπει να τό παραδεχτούμε, — έσερνε τους μύστες του υπερρεαλισμού πέρα από τα σύνορα που φυλάνε οι έφέστιοι θεοί της ποίησης. Οι συνέπειες της υπερβασίας τους στιγμάτισαν τα έργα τους. Δέν γίνεται να συναγωνισθεί συστηματικά ό ποιητικός λόγος τη φρενοβλάβεια, στην ύψη της έκφρασης, χωρίς να χάσει την ενάργεια του, προαιώνιο και άναγκαίο συστατικό της αισθητικής όμορφιάς. Ούτε κατορθώνεται ό ποιητικός έξευγενισμός της ζωής, — ή έξίσωση του πραγματικού και του φανταστικού, ή συνθετική κατάσταση, — με πνευματικές πράξεις που έχουν τό χαρακτήρα της υποχώρησης. Και τέτοιες πράξεις είναι ή θεληματική έγκαταβίωση στους όνειρικούς κόσμους όπου, καθώς έγραφε στο πρώτο μανιφέστο του υπερρεαλισμού ό Αντρέ Μπρετόν, «τό πνεῦμα του ανθρώπου ίκανοποιείται πλέρια από ό,τι του συμβαίνει» και όπου «ή εύκολία των πάντων είναι άνεκτίμητη» καθώς και τό ξαναγύρισμα στις νοητικές συνήθειες της νηπιακής ηλικίας «που πλησιάζει περισσότερο από καθετι άλλο την άληθινή ζωή», κατά τον Μπρετόν, — πράγμα τουλάχιστο αναπόδεικτο. Ο γκρεμνός του άφύσικου παραμόνευε την τολμηρή στρατιά των υπερρεαλιστών στην άφετηρία της έκατρατείας της όπως φαίνεται και από τα άλλα τουτα λόγια του ίδρυτή της σχολής: «Ο υπερρεαλισμός δέν έπιτρέπει σ' αυτούς

πού του παραδίνονται να τον αφήνουν όταν τους καπνίζει. "Όλα μας κάνουν να πιστέψουμε πως ενεργεί επάνω στο πνεύμα με τον τρόπο των ναρκωτικών... Είναι ακόμα, αν θέλετε, ένας πέρα ως πέρα τεχνητός παράδεισος..."¹.

"Όσα είπα ως εδώ είναι, νομίζω, αρκετά για να δείξουν ότι παρ' όλες τις μονο-

1. Βλ. André Breton, *Manifeste du Surrealisme*. Paris 1929, Ed. Kra, σελ. 26, 61 και 67. Θα ήταν άδικο να μη υπογραμμισθεί και το εποικοδομητικό μέρος του υπερρεαλισμού: ότι ξεκαθάρισε μερικά από τα κύρια αίτήματα της σύγχρονης ποίησης δίνοντάς τους απόλυτη διατύπωση. Και κάποια διορατική παρατήρηση του Αντρέ Μπρετόν, που εισχωρεί ως τα άδυτα της γραμματολογίας, αξίζει να μνημονευθεί εδώ. Διατυπώνοντας ειρωνικά σχόλια για τον έορτασμό της εκατονταετηρίδας του ρομαντισμού από το γαλλικό κράτος το 1930, εκφράζει τη γνώμη ότι η ήρωική εποχή του ρομαντισμού δεν μπορεί να λογαριαστεί σήμερα: "Ύστερα από εκατό χρόνια —

πωλιακές τάσεις του υπερρεαλισμού και των άλλων σχολών μικρότερης σημασίας και παρ' όλες τις αλλαγές που σημείωσε το ψυχολογικό βαρόμετρο της Εύρώπης, η σύγχρονη ποίηση συνέχισε σταθερά το ξετύλιγμά της ακολουθώντας τον ίδιο πάντα βασικό προσανατολισμό. Άλλη μιὰ φορά λειτούργησε με ανεξαρτησία ο έσωτερικός μηχανισμός των γραμματολογικών περιόδων. Η ποίηση που είχε συναντήσει σε μιὰ καμπή της πορείας της χρυσοφόρα έδαφη έννοουσε να μείνει εκεί και να τὰ έξαντλήσει.

Δ. ΝΙΚΟΛΑΡΕΪΖΗΣ

παρά σαν το ψέλλισμα ενός πλάσματος «που μόλις αρχίζει μέσο από μας να φανερώνει την έπιθυμία του». (Βλ. *Second Manifeste du Surrealisme*, Paris 1930, Ed. Kra, σελ. 44).

ARTHUR RIMBAUD

ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Στο δάσος είν' ένα πουλί, το τραγούδι του σε σταματάει και σε κάνει να κοκκινίζεις.
Υπάρχει ένα ρολόι που δεν χτυπάει.
Υπάρχει ένας βάλτος με μιὰ φωλιά από λευκά ζώα.
Υπάρχει ένας καθεδρικός ναός που κατεβαίνει και μιὰ λίμνη που ανεβαίνει.
Υπάρχει εν' άμαξάκι παρατημένο στη λόχμη, — η που κατεβαίνει το μονοπάτι, τρέχοντας, στολισμένο με κορδέλλες.
Υπάρχει ένας θίασος μικρών θεατρίνων, με τὰ κοστούμια τους, που τους είδαμε στο δρόμο απ' την άκρη του δάσους.
Υπάρχει, τέλος, όταν πεινάς και διψάς, κάποιος που σε διώχνει.

(Les Illuminations)

ΦΡΑΣΕΙΣ

"Όταν ο κόσμος θα καταντήσει ένα μονάχο μαύρο δάσος για τὰ τέσσερα κατάπληκτα μάτια μας, — μιὰ ακροθαλασσιά για δυο παιδιά πιστά, — ένα σπίτι μουσικό για τή φωτόλουστη συμπάθειά μας, — θα σάς ξαναβρω.

Κι αν δεν υπάρχει εδώ κάτου πάρα ένας γέρος μόνος, ήρεμος κι ώραιος, τριγυρισμένος από «άφάνταστη πολυτέλεια», — νάμαι τότες στα γόνατά σας.

Κι αν έχω έγκολπωθεί όλες σας τις άναμνήσεις, — κι αν είμαι εκείνη που ξέρει να σάς δένει σφιχτά, — θα σάς πνίξω.

* * *

Τέντωσα σκοινιά από καμπαναριό σε καμπαναριό· γιρλάντες από παράθυρο σε παράθυρο· χρυσές άλυσσίδες από άστρο σε άστρο, — και χορεύω.

(Les Illuminations)

ΑΛΛΟΤΕ, ΑΝ ΘΥΜΑΜΑΙ...

*Αλλοτε, αν θυμάμαι καλά, ή ζωή μου ήταν ένα συμπόσιο όπου ξανοίγονταν όλες οι καρδιές, όπου κυλούσαν όλα τὰ κρασιά.

"Ένα βράδι, κάθισα το Κάλλος στα γόνατά μου. — Και το βρήκα πικρό. — Και το βλαστήμησα.